1.01 IZVIRNI ZNANSTVENI ČLANEK
DOI: https://doi.org/10.56420/Kronika.74.3.05
CC BY-SA

DOMINIK ŠTEINER*

Trajna lastnina ali fevd? Nova spoznanja o pravnem statusu beltinskega gospostva v poznem 17. stoletju

IZVLEČEK

Članek analizira zgodovinski prehod gospostva Beltinci iz zaplenjenega premoženja usmrčenega Franca III. Nádasdyja v pravni položaj, ki ga na podlagi analize treh listin opredeljuje kot dedno in trajno zemljiško pravico rodbine Széchenyi ob koncu 17. stoletja. V ospredju je vloga kalocskega in nato esztergomskega nadškofa Jurija Széchenyija, ki je s preudarnim upravljanjem premoženja ter finančno podporo habsburški kroni svojim nečakom omogočil postopno pridobitev obsežnih zemljiških posesti. Proces oblikovanja dedne in trajne zemljiške pravice na beltinskem gospostvu je potekal od sklenitve zastavne pogodbe leta 1679 do cesarske listine iz leta 1694. Na podlagi analize treh doslej neobjavljenih listin prispevek ugotavlja, da obravnavanega pravnega razmerja ni mogoče brez pridržkov opredeliti kot klasični zahodnoevropski fevd. Analizirane listine upravičencem priznavajo dedno, trajno in prenosljivo zemljiško pravico, ki jo je v okviru ogrskega prava mogoče razumeti kot obliko trajne lastnine.

KLJUČNE BESEDE

Gospostvo Beltinci, Jurij Széchenyi, Franc III. Nádasdy, ogrsko pravo, donacijski sistem, fevd, trajna lastnina, Leopold I.

ABSTRACT

PERMANENT PROPERTY OR FIEF? THE LATEST FINDINGS REGARDING THE LEGAL STATUS OF THE BELTINCI SEIGNIORY IN THE LATE SEVENTEENTH CENTURY

The article analyses the historical transition of the Beltinci seigniory from a confiscated estate of the executed Ferenc III Nádasdy to a legal situation that the analysis of three charters determines as a permanent and hereditary land title of the Széchenyi family at the end of the seventeenth century. Primary focus is on the role played by György Széchenyi, Archbishop of Kalocsa and later Archbishop of Esztergom. With his thoughtful administration of the seigniory and financial support to the Habsburg crown, he enabled his nephews to gradually gain ownership of vast landed estates. The process of acquiring the permanent and hereditary title to the Beltinci seigniory began with the conclusion of the pledge agreement in 1679 and ended with the issuing of the imperial charter in 1694. The analysis of three previously unpublished charters shows that the legal relationship under discussion cannot be definitively characterized as a classic example of Western European fief. The charters bestowed on the beneficiaries the hereditary, permanent, and transferrable land title, which may be interpreted as a form of freehold under Hungarian law.

KEYWORDS

Beltinci seigniory, György Széchenyi, Ferenc III Nádasdy, Hungarian law, donation system, fief, permanent property, Leopold I

* mag. znanosti, doktorand Evropske pravne fakultete Nove univerze, Murska Sobota, steiner.dominik@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0009-0006-2644-0786

UVOD

O rodbini Széchenyi, eni najvplivnejših plemiških dinastij v novoveški Ogrski, ki je bila od konca 17. stoletja povezana z beltinskim gospostvom, obstaja precej literature. Poleg prevladujočih madžarskih objav gre v zadnjem obdobju zasluge za to pripisati zgodovinarju Andreju Hozjanu, ki je rodbino Széchenyi[1] približal slovenskemu bralcu, predvsem z deloma *Plemiška rodbina Széchenyi ter njihova posest in osebna prisotnost na Slovenskem* (2020) in *Arhivsko gradivo gospostva Beltinci v rodbinskem arhivu grofov Csáky v Avstrijskem državnem arhivu* (2016). Prav slednje je utrlo pot k novim spoznanjem s pomočjo analize arhivskih listin, ki so botrovale nastanku tega prispevka. V prispevku so priimki zgodovinskih oseb dosledno zapisani v madžarski izvirni obliki, saj takšen zapis zagotavlja terminološko enotnost in lažjo primerljivost z arhivskimi viri ter ogrsko pravnozgodovinsko literaturo. Članek prinaša pravno-zgodovinsko analizo treh doslej neobjavljenih listin, ki osvetljujejo pravni status beltinskega gospostva. Povod za raziskavo je tudi dolgotrajen denacionalizacijski postopek, v katerem je vprašanje domnevnega fevdalnega izvora posesti ključnega pomena. Čeprav v strokovni in laični javnosti prevladuje prepričanje, da je pri beltinskem gospostvu šlo za fevd – verjetno zaradi splošnega razumevanja fevdalizma in dejstva, da je bila posest občasno kronska zemlja –, pričujoči članek na podlagi novih arhivskih virov ponuja drugačno pravno razlago.

Ker se ogrski donacijski sistem v več bistvenih elementih razlikuje od zahodnoevropskega fevdnega prava, je za razumevanje pravnega položaja beltinskega gospostva najprej smiselno predstaviti temeljna pravila podeljevanja zemljišč na Ogrskem. Po prevladujoči pravni teoriji je vsa zemlja na Ogrskem prvotno pripadala Sveti kroni in s prvim kraljem, sv. Štefanom I., je izvrševanje te pravice prešlo na kralja. Kot nosilec kraljevega prava (*ius regium*) je kralj skozi stoletja razpolagal z zemljišči, ki niso bila v zasebni ali skupni rodovni lasti, ter jih je lahko podeljeval z donacijami. Rodovno zasebno lastnino je sicer priznaval, vendar je ta v primeru veleizdaje ali izumrtja rodu prešla nazaj v kraljevi fiskus (*fiscus*). Takšna ureditev je bila temelj ogrskega donacijskega sistema.[2]

Osrednje raziskovalno vprašanje tega prispevka je, katere pravice so analizirane listine po letu 1682 dejansko priznavale upravičencem beltinskega gospostva in ali takšno pravno razmerje vsebuje bistvene elemente klasičnega zahodnoevropskega fevdnega prava. Če analiza pokaže, da obravnavano pravno razmerje ne izpolnjuje njegovih bistvenih elementov, se zastavlja nadaljnje vprašanje, kako ga je mogoče pravno opredeliti v okviru ogrskega pravnega sistema. Zato prispevek na podlagi treh doslej neobjavljenih arhivskih listin najprej analizira obseg pravic, ki jih listine priznavajo upravičencem, nato pa preveri, ali te pravice vsebujejo bistvene elemente klasičnega fevdnega razmerja oziroma ustrezajo posebnim institutom ogrskega prava.

V pričujočem prispevku poimenovanje »trajna lastnina« uporabljamo kot delovni izraz za dedno in trajno zemljiško pravico, ki jo analizirane listine izrecno izražajo z besednima zvezama *pleno iure et irrevocabiliter* (s polno pravico in neprekličnо) ter *pleno iure teneri et possideri* (držati in posedovati s polno pravico). Izraz »trajna lastnina« ne pomeni dobesednega prevoda katerega koli izraza iz analiziranih listin, temveč je uporabljen kot analitični pojem za označitev pravnega položaja, ugotovljenega na podlagi njihove vsebine. Pojem ni mišljen kot sinonim za alod (*allodium*).[3] Čeprav se v primerjalni evropski pravni zgodovini alod razume kot svobodna zemljiška lastnina,[4] ogrska pravna teorija pravnega položaja plemiških zemljišč praviloma ni obravnavala skozi razlikovanje med fevdom in alodom, temveč predvsem skozi institute neodtujljivosti rodbinske posesti (*avicitas*), kraljeve donacije (*donatio regia*) ter razlikovanja med trajno (*ius perennale seu perpetuum*) in začasno (*ius temporarium*) zemljiško pravico.[5] V takšnem pravnem okviru je bilo trajno dedno zemljiško pravico na nekdanjih kronskih posestih mogoče pridobiti le na podlagi zakonite kraljeve donacije.

1 Hozjan, *Plemiška rodbina Széchenyi*, str. 7. Avtor opozarja na tri različice priimka (Szécsényi, Széchényi in Széchenyi), pri čemer se je v 19. stoletju uveljavila tretja oblika brez drugega ostrivca. Zato se v pričujočem članku priimek z dvema ostrivcema pojavlja le v naslovih citiranih del, objavljenih v 19. ali na začetku 20. stoletja, ter v dobesednih navedkih iz arhivskih virov.

2 Szent István Dekrétomai, Druga knjiga. O razvoju kraljevega prava (*ius regium*) in donacijskega sistema podrobneje glej: Lanović, *Zapadno-evropski feudalizam*, str. 64–81.

3 Izraz *allodium* Lanović opredeljuje kot »svobodno dobro« in ga uporablja predvsem pri opisu dominikalnega dela zemljiškega gospostva, medtem ko ogrsko pravo vprašanje obsega zemljiških pravic praviloma obravnava skozi institute donacije, neodtujljivosti ter trajne in začasne zemljiške pravice (Lanović, *Privatno pravo*, str. 224).

4 Bloch, *La société féodale*, str. 244–246.

5 Lanović, *Privatno pravo*, str. 224–225.

Osrednje osebnosti Wesselényijeve zarote: Frankopan, Nádasdy in Zrinski (Vasárnapi Ujság, 7. maj 1871; digitalna restavracija Dominik Šteiner).

ZATON RODBINE NÁDASDY IN KONFISKACIJA PREMOŽENJA

Po izumrtju moške linije dolnjelendavskih Bánffyjev (Baničev) leta 1645 je bilo dotedanje dolnjelendavsko gospostvo razdeljeno na beltinski in lendavski del. Na podlagi kraljeve podelitve iz leta 1648 je beltinski del pripadel grofu Francu III. Nádasdyju pl. Fogarasföldi.[6] Lendavski del je prevzel grof Ladislav Esterházy pl. Galánta. Po njegovi nepričakovani smrti leta 1652 je ta veja ostala brez polnoletnih moških potomcev, kar je izkoristil Nádasdy in postal edini gospodar celotnega dolnjega Prekmurja. Kot uradno imenovani skrbnik mladoletnih članov rodbine Esterházy je svoj skrbniški položaj izkoristil za postopno prisvajanje njihovih posesti.[7] Nádasdyjeva[8] politična angažiranost v Wesselényijevi ali zrinjsko-frankopanski zaroti[9] proti Leopoldu I. je leta 1671 zaradi veleizdaje[10] vodila v njegovo usmrtitev in posledično konfiskacijo skorajda celotnega njegovega premoženja v korist krone.[11]

Tragična usoda Nádasdyja in ostalih zarotnikov je služila kot neposreden povod za kasnejše zakonodajne in »ustavnopravne« spremembe, ki so sistemsko preprečile ponovitev takšnih dogodkov. Medtem ko je 71. zakonski člen iz leta 1681[12] obravnaval vprašanje statusa zaplenjenih posesti in njihovo vrnitev pod okrilje ogrskega prava – s čimer so stanovi poskušali zavarovati ozemeljsko celovitost Ogrske pred apetiti dunajskega dvora –, je 4. zakonski člen iz leta 1687[13] prinesel ključno »ustavno« spremembo, saj je neposredno posegel v 31. člen Zlate bule[14] in trajno odpravil pravico do upora (*ius resistendi*), s čimer je vladarju zagotovil, da se plemstvo v prihodnje ne bi več moglo sklicevati nanjo.

Grof Franc III. Nádasdy (1622–1671) je bil v 17. stoletju eden najvplivnejših in najpremožnejših plemičev v ogrskem kraljestvu. Vzdevek »ogrski Krez« (*Croesus Hungaricus*),[15] ki so mu ga nadeli,

6 Tantalics, *A Bánffy család,* str. 45.

7 Hozjan, *Franc III. Nádasdy*, str. 219.

8 Več o življenju Franca III. Nádasdyja glej v Hozjan, *Franc III. Nádasdy*.

9 Osrednje vodilo te zarote je bilo ogorčenje nad podpisom miru v Vasváru 10. avgusta 1664, ki so ga ogrski in hrvaški magnati razumeli kot nezaslišano izdajo svojih vojaških uspehov in nacionalnih interesov. Nezadovoljstvo pa so dodatno podžigale vse močnejše centralistične težnje Habsburžanov, ki so neposredno ogrožale tradicionalne plemiške privilegije. Čeprav so magnati v obrambo svojih pravic organizirali oborožen upor, je dvor njihove načrte hitro in odločno zatrl (*Nádasdy Ferenc Múzeum Sárvár*, https://nadasdymuzeum.hu/nadasdy-iii-ferenc-grof-2013-03-26 (17. 7. 2026)).

10 Sankcije zaradi veleizdaje določata 14. in 16. člen I. dela *Tripartituma*, tj. zbirke običajnega prava ogrskega plemstva iz leta 1517, ki jo je kodificiral István Werbőczy.

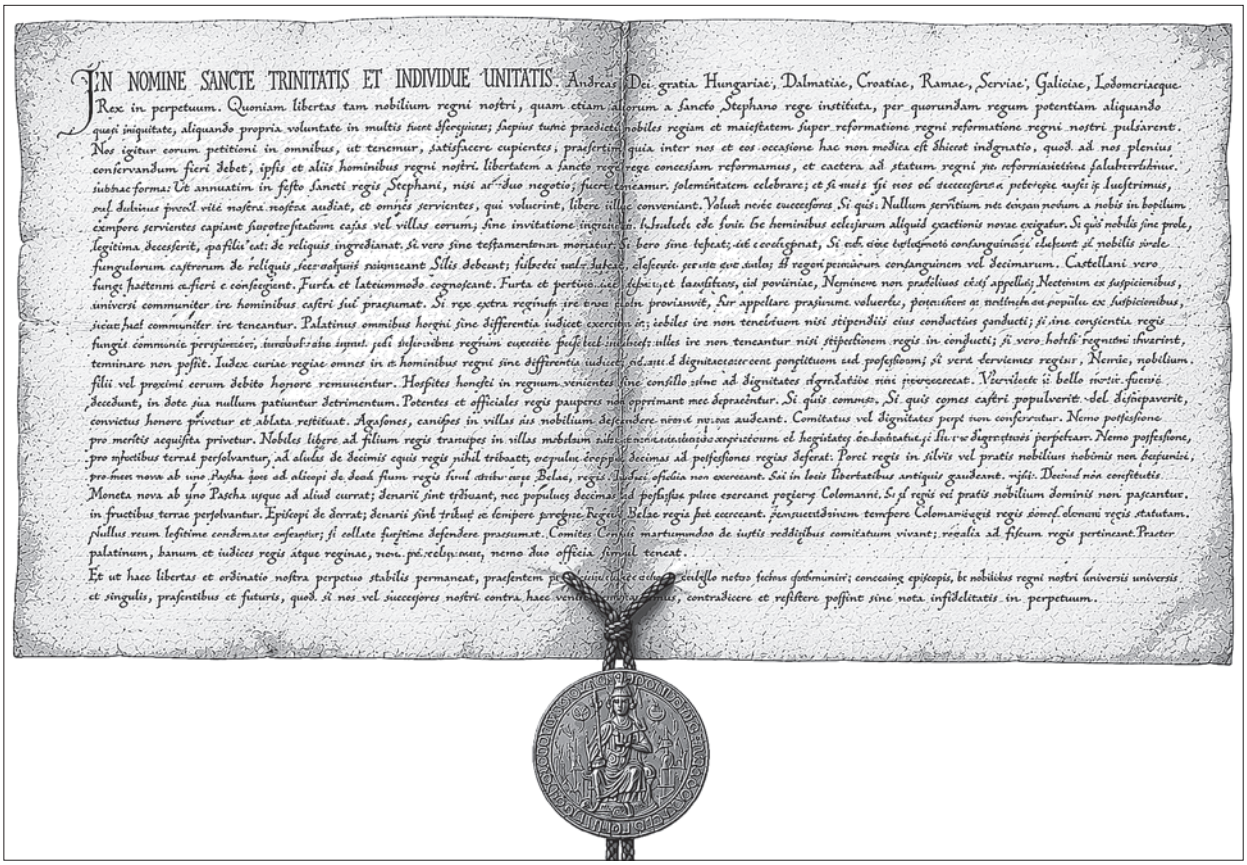
11 Hozjan, *Franc III. Nádasdy*, str. 217; Tantalics, *A Bánffy család*, str. 45.

12 *Törvénycikk 1681:LXXI*. Člen 71 iz leta 1681 določa, da se frankopanska in druga posestva, ki so prešla pod upravo kraljeve komore (fiskusa), ne smejo izvzeti izpod pravne in sodne oblasti kraljestva oziroma Svete krone. S tem je zakonodajalec zagotovil, da so ta ozemlja ostala podvržena domačemu pravu in javnim bremenom, kar je preprečilo njihovo trajno izločitev iz ogrsko-hrvaškega državnopravnega okvira.

13 *Törvénycikk 1687:IV*. 4. člen zakona iz leta 1687 je ena ključnih prelomnic v ustavnopravnem razvoju Ogrske (in s tem Hrvaške), saj pomeni formalno odpoved plemstva pravici do upora (*ius resistendi*) proti kroni.

14 Pravica do upora (*ius resistendi*) je izvirala iz Zlate bule iz leta 1222, katere 31. člen je tedanji ogrski družbeni eliti priznaval pravico upreti se kralju, če bi ta kršil določbe Zlate bule oziroma temeljne pravice in privilegije kraljestva. Zlata bula velja za enega temeljnih aktov zgodovinske ustave Ogrske (madž. *történeti alkotmány*).

15 Vzdevek izvira iz zgodovine oziroma mitologije. Krez je bil zadnji kralj Lidije na ozemlju današnje Turčije v 6. stoletju pr. n. št. Bil je pregovorno znan po svojem bogastvu; po legendi naj bi bil prvi, ki je koval zlatnike. V evropski kulturi je ime »Krez« postalo sinonim za neko-

Zlata bula iz leta 1222 (Aranybulla (1222) – 1222. évi I–XXXI. törvénycikkek; rekonstrukcija: Dominik Šteiner, 2026).

se nanaša na njegovo izjemno, skoraj nepredstavljivo bogastvo. Družinsko posest, ki se je skozi stoletja povečevala z dedovanjem po družinah Kanizsay, Rozgonyi, Báthory, Marczali, Egerváry in drugih, je Nádasdy – državni sodnik, za palatinom drugi najvišji uradnik krone, znan kot dober gospodar – še dodatno razširil. Sestavljala so jo ogromna gospostva v skoraj vseh županijah kraljeve Ogrske, od jugozahodnih delov vse do Tise, pottendorfsko gospostvo[16] v Avstriji, stanovanjske hiše na Dunaju in v več svobodnih kraljevih mestih ter gotovina, terjatve pri magnatskih družinah in kralju Leopoldu. Njegovo premoženje so dopolnjevali še družinski zakladi, nakit in premičnine v vrednosti okoli milijona forintov oziroma goldinarjev, hkrati pa je bilo njegovo finančno poslovanje povezano z obveznostmi, ki so spremljale upravljanje tako obsežnega premoženja.[17]

Nádasdy se je za oporoko, ki jo je 10. julija 1663 sestavil njegov tajnik Bálint Szente v Pottendorfu, odločil po težki, tri leta trajajoči bolezni, ki ga je opomnila na minljivost. Čeprav je bil star šele 39 let, so ga k ureditvi zadev spodbudile tudi nemirne politične razmere v državi, grožnja osmanske vojne in splošna negotovost 17. stoletja. Ob tako obsežnem premoženju vprašanje dedovanja ni bilo preprosto. Ob smrti Nádasdyjeve žene leta 1669 je bilo živih enajst otrok, med njimi pet sinov. Razdeliti premoženje med številne dediče tako, da bi bili vsi zadovoljni, hkrati pa ohraniti celovitost družinskega bogastva, je bila zahtevna naloga. Glavni skrbi Franca Nádasdyja pri snovanju oporoke sta bili prav rešitev tega vprašanja in zagotovitev trajnega ugleda rodbine. Njegovi ključni ukrepi so težili k izplačilu hčera v gotovini, ustanovitvi fidejkomisa iz glavnih posesti (Pottendorf, Sárvár in Szarvkő) ter določbam o nasledstvu po ženski liniji v primeru izumrtja moške linije. Ta odločnost, ki vnaprej preprečuje dvome ali pravno izpodbijanje, daje oporoki značaj večnega družinskega zakona, nekakšne rodbinske pragmatične sankcije.[18]

ga, ki je izredno bogat (*Britannica, Croesus*, https://www.britannica.com/biography/Croesus (14. 5. 2026)).

16 Pottendorfsko gospostvo je bilo v avstrijskih dednih deželah vključeno v tamkajšnji fevdni pravni red. Leta 1517 je bilo izrecno podeljeno kot fevd (nem. *Lehen*), leta 1665 pa ga je pridobil Franc III. Nádasdy. Po njegovi aretaciji in zaplembi posesti leta 1670 je prešlo pod upravo cesarske komore (Hammerl, *Pottendorf*, https://www.burgen-austria.com/archive.php?id=1185 (11. 7. 2026)).

17 Schönherr, Nádasdy Ferencz, str. 177.

18 Schönherr, Nádasdy Ferencz, str. 177–178.

Grad Beltinci (foto: D. Šteiner, 1996).

Franc III. Nádasdy velja za enega od utemeljiteljev fidejkomisa na Ogrskem. Besedilo njegove oporoke potrjuje, da je bila ta pravna ustanova med ogrskim plemstvom že uveljavljena. Nádasdy svoj fidejkomis, ustanovljen na posesti Pottendorf, opisuje kot »fidejkomis po nemškem vzoru«, pri čemer posebej poudarja njegovo neodtujljivost. Njegova želja po ohranitvi rodbinskega imena je bila tako močna, da je celo določil, da morajo priimek Nádasdy prevzeti tudi možje njegovih hčera, če bi moška linija ugasnila. Takšna določila so bila sicer v okviru fidejkomisnih ustanov običajna praksa.[19]

Zaradi zaplembe (konfiskacije) premoženja oporoka[20] ni bila uveljavljena; namesto dediščine, vredne več milijonov, so njegovi otroci po »cesarski milosti« prejeli skupno le 160.000 forintov.[21] Zakaj je Franc III. Nádasdy končal s tako strogo kaznijo? Ključni razlog najverjetneje tiči v njegovem položaju vrhovnega sodnika Ogrske. Nádasdy ni bil le običajen magnat, temveč »druga roka« monarha in varuh postave. Ko se takšna oseba obrne proti kralju, to ni več le upor, temveč najhujša oblika veleizdaje, ki spodkopava temelje države.

Drugi, nič manj pomemben razlog pa je bilo njegovo ogromno premoženje. Habsburžani so v njegovem primeru dosledno uporabili 16. člen I. dela Tripartita o nezvestobi, ki je omogočal popolno zaplembo posesti. S tem so dosegli dvoje: odstranili so najmočnejšega plemiča in z njegovim bogastvom nagradili svoje zaveznike, zlasti družino Esterházy. Nádasdy torej ni bil žrtev zaradi edinstvenosti svojega dejanja, temveč zaradi svoje moči; bil je preveč vpliven, da bi mu prizanesli, in preveč bogat, da njegovega padca ne bi izkoristili.

Beltinsko gospostvo je tako ponovno postalo kronska zemlja. Osem let pozneje, leta 1679, ga je kraljeva komora zaradi finančnih težav zastavila nadškofu Juriju Széchenyiju.

OD ZAKUPA IN DEDNEGA ZAKUPA DO DOKONČNE PRIDOBITVE LASTNIŠTVA NAD BELTINSKIM GOSPOSTVOM

Na podlagi tako začrtanega pravnega okvira je mogoče presojati tudi pravni položaj beltinskega gospostva, pri čemer ni odločilno vprašanje, ali je bilo gospostvo nekoč kraljeva oziroma kronska posest, temveč po katerem pravnem mehanizmu je bila pridobljena zemljiška pravica. Prav tako za presojo pravnega položaja ni odločilno, ali bi bilo mogoče posamezno zemljišče označiti kot alod, saj ogrsko pravo obsega lastninskih upravičenj ni določalo z razlikovanjem med alodom in fevdom, temveč predvsem z donacijskim sistemom ter z razlikovanjem med podedovanim in samostojno pridobljenim premoženjem. Tudi če pojem alod v primerjalni evropski pravni zgodovini označuje predvsem zemljišče, ki ni bilo držano od človeškega seniorja, sama opredelitev zemljišča kot aloda še ne odgovori na vprašanje pravne narave ogrskih donacij.[22] V slovenski historiografiji se

19 Peres, *A magyar »hitbizományi«*, str. 95–96.

20 Nádasdy je v svoji oporoki Széchenyija imenoval tudi za enega od svojih izvršiteljev, kar potrjuje prijateljevanje in dober odnos med gospodoma (Mohl, *Győregyházmegyei jeles papok*, str. 7).

21 Schönherr, Nádasdy Ferencz, str. 178.

22 V klasični pravnozgodovinski literaturi je alod praviloma opredeljen kot zemljišče, ki ni bilo držano od človeškega seniorja oziroma ni bilo pridobljeno s podelitvijo od gospoda (gl. Bloch, *La société féodale*, II, str. 244–246; Ganshof, *Feudalism*, str. 116–118). Novejša literatura opozarja, da takšno razlikovanje ne zadostuje za razumevanje srednjeveških zemljiških razmerij. Susan Reynolds poudarja, da srednjeveških zemljiških pravic ni mogoče razlagati

beltinsko gospostvo praviloma označuje kot fevd, vendar takšna opredelitev zahteva preveritev z vidika institutov ogrskega prava.

Klasično zahodnoevropsko fevdno pravo, kakor ga opisuje François Louis Ganshof za osrednje območje med Loaro in Renom, je temeljilo na osebnem razmerju med seniorjem in vazalom.[23] Njegov konstitutivni element je bila investitura, s katero je senior vazalu simbolično izročil fevd, vazal pa je prevzel obveznost zvestobe in druge fevdne dolžnosti. Investitura je bila pravni temelj nastanka fevdnega razmerja. Ker analizirane listine takšnih konstitutivnih elementov ne vsebujejo, se nadaljnja pravna presoja osredotoča na obseg pravic, ki jih dejansko podeljujejo upravičencem.

Ogrski pravni red je sledil drugačni razvojni poti. Prenos kraljevih zemljišč ni temeljil na investituri, temveč na kraljevi donaciji, katere izvršitev je bila opravljena s statutacijo (*statutio*), to je z uradno uvedbo upravičenca v posest na podlagi kraljeve listine. Statutacija ni ustanavljala osebnega vazalnega razmerja, temveč je izvrševala pravni naslov za pridobitev zemljiške pravice. Prav zaradi tega številni madžarski pravni zgodovinarji opozarjajo, da ogrskih zemljiških donacij ni mogoče brez pridržkov enačiti s klasičnimi zahodnoevropskimi fevdi. Če se izkaže, da obravnavano razmerje ne vsebuje bistvenih elementov fevdnega prava, je treba odgovor poiskati med posebnimi instituti ogrskega prava.

V obdobju plemenske družbene ureditve je bila zemlja v kolektivni lasti na njej živečih plemenskih skupnosti oziroma klanov, medtem ko je bila zasebna lastnina močno omejena in se ni nanašala na nepremičnine. Viri iz II. stoletja jasno kažejo, da je bila ključna sprememba prav utrditev zasebne lastnine nad zemljo.[24] Čeprav se je Ogrska pri tem zgledovala po frankovskem fevdalnem modelu, zasebnopravni vidiki nikoli niso povsem prevladali nad javnopravnimi.[25] Posledično je ogrski fevdalizem ubral specifično razvojno pot, ki se je razlikovala od zahodnoevropskih vzorcev. Na Ogrskem so se tako postopoma oblikovale tri temeljne oblike zemljiške lastnine: kraljeva, cerkvena oz. redovna (samostani, viteški redovi) in zasebna.[26]

Vzpostavitev kraljevega listinskega in donacijskega sistema na Ogrskem v začetku II. stoletja je tesno povezana z delovanjem pisarja Heriberta C., nekdanjega člana nemške (cesarske) pisarne, ki je po letu 1002 prišel iz nemškega prostora z nalogo organizirati kraljevo pisarno (oziroma kraljevo upravo) in formalizirati izdajo listin.[27] Čeprav je Heribert C. izhajal iz okolja, v katerem je bila fevdna terminologija pravno uveljavljena, donacijske listine, ki mu jih pripisujejo (med njimi donacija veszprémski in pécski škofiji), dosledno ne uporabljajo fevdnega besednjaka in ne izražajo razmerij, značilnih za fevdni sistem. V njih ni mogoče zaznati pojmov *pheudum, beneficium*, vazalnih obveznosti in hierarhične delitve posesti, temveč gre za konkretne, prostorsko opredeljene donacije zemljišč, vasi in prihodkov brez pogojne narave. Zato odsotnost fevdne terminologije v teh listinah ni posledica nepoznavanja fevdnega prava, temveč odraža dejansko pravno naravo ogrskih donacij, ki so bile razumljene kot nefevdne podelitve lastnine. Uporaba latinskega diplomatičnega obrazca tako pomeni zgolj prevzem pisarniške tehnike in jezika, ne pa tudi prenosa zahodnoevropskih fevdnopravnih konceptov.

Kot opozarja Gyula Kristó, je izraz *pheudum* srednjeveškega latinskega izvora in je bil uveljavljen predvsem v zahodnoevropskem prostoru, medtem ko se je v srednjeveški Ogrski uporabljal le izjemoma in še tedaj v drugačnem pomenu. Kristó poudarja, da je *pheudum* v zahodni Evropi označeval *hűbérbirtok* (vazalno posest), ki je bila sprva podeljena za omejen čas v zameno za določene službe. Takšna raba pojma lahko vodi do zmotnega razumevanja ogrskega sistema, saj se ta ni razvijal predvsem skozi klasična vazalna razmerja, temveč na podlagi zgodnje vzpostavitve zasebne lastnine zemlje in oblikovanja močnih zemljiških gospostev (*uradalom*). Fevd v zahodnoevropskem pomenu označuje predvsem osebno vazalno razmerje med pripadniki plemiške elite, medtem ko je ogrski razvoj temeljil predvsem na dednih zemljiških gospostvih in zasebni zemljiški lastnini. Zato je izraz »fevdalizem« v ogrskem prostoru smiselno razumeti predvsem kot sistem zemljiških gospostev (*uradalmi rendszer*), ki je kot oblastna, gospodarska in družbena organizacija odločilno zaznamoval razvoj srednjeveške in tudi zgodnjenovoveške Ogrske.[28]

s preprostim nasprotjem med »absolutnim« alodom in »omejenim« fevdom, saj so bile lastninske pravice praviloma sestavljene iz različnih upravičenj in obveznosti, izrazi *allodium*, *proprietas* in *feudum* pa v virih niso uporabljeni enotno (Reynolds, *Fiefs and Vassals*, str. 48–60).

23 Ganshof, *Feudalism*, str. 18–19.

24 Kristó, *Magyarország története*, str. 149.

25 Timon, *Magyar alkotmány*, str. 66.

26 Kristó, *Magyarország története*, str. 149–151.

27 Sarnyai, A szövegbe illesztés, str. 49–58. »Heribert C.« je v virih uveljavljena oznaka za anonimnega pisarja (sigla Heribert C), ki je v začetku II. stoletja postavil temelje ogrski kraljevi pisarni. Celotno družinsko ime v virih ni zapisano.

28 Kristó, *Magyarország története*, str. 148.

Takšno razumevanje je pomembno tudi za razlago analiziranih listin, v katerih izraz *dominium* dosledno označuje gospostvo kot pravno-upravno celoto, ne pa klasičnega zahodnoevropskega fevda.

Zato pričujoči prispevek ne problematizira obstoja fevdalizma kot družbenega sistema na Ogrskem, temveč preverja, ali je mogoče konkretni pravni položaj beltinskega gospostva opredeliti kot klasični zahodnoevropski fevd oziroma kot poseben institut ogrskega prava.

Kraljeva donacija (*donatio regia*) je nepreklicen javnopravni akt, s katerim vladar v imenu Svete krone podeli trajno lastninsko pravico nad plemiškim posestvom. Gre za nagrado za že izkazane izjemne zasluge, ki obdarjencu zagotavlja neomejeno posest in podeljuje plemiški naziv, če ga še nima. Avtorji, kot so Frank, Werbőczy, Jung in Timon, jo enotno opredeljujejo kot prenos kronskih pravic v trajno zasebno last s statusnim učinkom.[29] V ogrski pravni zgodovini ločimo čisto donacijo (*donatio pura*),[30] podeljeno izključno za vladarju izkazane zasluge, in mešano donacijo (*donatio mixta*),[31] pri kateri je obdarjenec poleg zaslug moral plačati še znaten denarni znesek. V 18. in 19. stoletju je slednja postala prevladujoča oblika prenosa lastništva, saj je v praksi nadomestila klasično kupoprodajno pogodbo med dvorno komoro in kupcem. Prenos posesti z donacijo je veljal za najvarnejšo obliko zagotavljanja lastninske pravice, hkrati pa je tudi mešana donacija kupcu omogočala pridobitev plemiškega statusa (poplemenitenje).[32]

Za razumevanje pravnega položaja ogrskih plemiških zemljišč je pomembno tudi razlikovanje med podedovanim (*bona avitica*) in samostojno pridobljenim premoženjem (*bona acquisita*). Medtem ko je bilo razpolaganje z rodovno podedovanim premoženjem zaradi načela neodtujljivosti bistveno omejeno, je lahko lastnik s samostojno pridobljenim premoženjem praviloma svobodno razpolagal. Ogrsko pravo je tako obseg lastninske svobode določalo predvsem z dednopravnimi instituti in ne z razlikovanjem med fevdom in alodom, kakršno je bilo značilno za zahodnoevropski pravni razvoj.

V slovenskem zgodovinopisju prevladuje teza o fevdni naravi podeljevanja ogrskih zemljišč, po kateri prejemnik donacije ni pridobil polne lastninske pravice, temveč le pravico do uporabe oziroma užitka (*dominium utile*), medtem ko je vrhovna lastnina (*dominium directum*) ostala v rokah monarha. Tudi avtoriteta na področju pravne zgodovine Sergij Vilfan navaja,[33] da se je na Ogrskem v 12. in 13. stoletju uveljavilo podeljevanje zemljišč višjemu plemstvu v fevd. Zelko in Šraj sta status beltinskega gospostva pod Jurijem Széchenyijem prav tako opredelila kot fevd.[34] V madžarski historiografiji so številni avtorji, med njimi Peter Váczy, György Bónis, Pál Engel in Gábor Thoroczkay, zavračali stališče, da bi bilo mogoče zgodnje ogrske zemljiške donacije razumeti kot klasične zahodnoevropske fevde.[35] Podobno izhaja iz del hrvaškega avtorja Mihajla Lanovića[36] ter v novejši slovenski historiografiji iz del zgodovinarja Andreja Hozjana, ki v svojih raziskavah zgodnjenovoveškega Prekmurja uporablja predvsem pojme gospostvo, posest in privilegij ter se izogiba pojmu fevd, s čimer se implicitno približuje stališčem, ki zavračajo klasično fevdalno interpretacijo ogrskih zemljiških razmerij.[37]

Poseben pomen za obravnavani primer ima institut mešane donacije (*donatio mixta*). Za razliko od čiste donacije, ki temelji izključno na kraljevi milosti, vsebuje tudi izrazit odplačni element. Prav zaradi tega je v poznejšem razvoju ogrskega prava vse pogosteje nadomeščala klasične kupoprodajne prenose zemljišč med kraljevo komoro in pridobiteljem. Zato je v obravnavanem primeru ključno vprašanje, ali je plačilo 100.000 forintov (renskih goldinarjev, madž.: Rénes forint (Rf)) skupaj s poznejšimi listinami ustvarilo zgolj zastavno oziroma fevdno razmerje ali pa trajno dedno zemljiško pravico. Prav razjasnitev tega vprašanja je osrednje raziskovalno izhodišče pričujočega prispevka. Ker je ogrsko pravo vprašanje razpolaganja s plemiškimi zemljišči med drugim urejalo z institutom neodtujljivosti (*avicitas*), ki je razlikoval med podedovanim (*bona avitica*) in samostojno pridobljenim premoženjem (*bona acquisita*), ter z donacijskim sistemom in razlikovanjem med trajno (*ius perennale*) in začasno (*ius temporarium*) zemljiško pravico, uporaba pojma alod sama po sebi ne zadošča za opredelitev pravnega položaja beltinskega gospostva.

29 Lanović, *Zapadno-evropski feudalizam*, str. 69.

30 Werbőczy, *Tripartitum*, I. del, 13. člen, § 2. »*Pura donatio eſt iurium poſſeſsionariorum in iuriſdicionem ſacrae regni coronae legitimae redactorum perennalis per principem cuipiam / ob ſeruitia / uel praeclaras uirtutes / facta collatio*.«

31 Werbőczy, *Tripartitum*, I. del, 13. člen, § 3. »*Mixta uero donatio dicitur illa / quae ultra ſeruitium / etiam ſummam aliquam pecuniarum complectitur / & talis / uſitato uocabulo / inſcriptio nuncupatur*.«

32 Eckhart, *Magyar alkotmány*, str. 346.

33 Vilfan, *Pravna zgodovina,* str. 140.

34 Zelko, *Gospodarska in družbena struktura*, str. 39; Šraj, *Beltinci*, str. 9.

35 Thoroczkay, The Appearance of »Feudalism«.

36 Lanović, v *Zapadno-evropski feudalizam*, in v *Privatno pravo*.

37 Hozjan, *Arhivsko gradivo*, str. 13.

Podrobnejša analiza listin iz Csákyjevega arhiva razkriva pravni status posesti in natančno določa znesek plačila za pridobitev beltinskega gospostva. Dosedanja literatura namreč navaja različne zneske: medtem ko Hozjan omenja 100.000 forintov z dodatno finančno obveznostjo nečaka Jurija II. Széchenyija,[38] Šraj in Gumilar navajata kupnino v višini 200.000 forintov.[39]

Arhivsko gradivo beltinskega gospostva je bilo po prvi svetovni vojni uničeno. Po pričevanjih naj bi domačini dokumente zažgali pred gradom, po ljudskem izročilu pa naj bi grmada dokumentov pred gradom gorela še dalj časa.[40] Šele s popisom, ki ga je pripravil Andrej Hozjan in pred desetimi leti objavil v delu *Arhivsko gradivo gospostva Beltinci*, je širša javnost izvedela, da so se nekateri dokumenti v povezavi z beltinskim gospostvom kljub temu ohranili. Čeprav je arhivski fond pred štiridesetimi leti pregledal in informativno obdelal že znameniti madžarski zgodovinar Erik Fügedi,[41] je treba izpostaviti, da obstoj ohranjenih dokumentov dedičem oziroma denacionalizacijskim upravičencem po Mariji Ifigeniji Zichy ni bil znan. To je še posebej presenetljivo, ker večina teh upravičencev živi na Dunaju, kar dodatno poudarja pomen na novo razkritih listin.

V ogrskem pravu je bilo razpolaganje z rodbinskim oziroma podedovanim premoženjem zaradi načela neodtujljivosti zelo omejeno.[42] Zato je vsaka neupravičena odtujitev sprožila številne tožbene zahtevke, pri katerih so kot ključen dokaz služile listine (zlasti donacije). Takšen pravni sistem je nujno narekoval izdelavo številnih overjenih prepisov,[43] s katerimi so stranke v sodnih postopkih dokazovale svoje pravice.[44] Prav po zaslugi te sistemske potrebe po overjenih notarskih prepisih in kopijah se je vsebina listin iz rodbinskega arhiva grofov Csáky ohranila vse do danes, čeprav je bila večina izvirnikov, ki so jih hranili na gospostvu Beltinci, uničena.

Ena takšnih listin je tudi pogodba o zakupu beltinskega gospostva iz leta 1679 (gl. prilogo 1).[45]

Vsebina pogodbe. Pogodba, sklenjena 3. oktobra 1679 med nadškofom Kalocse Jurijem Széchenyijem in kraljevo komoro, ki jo je zastopal grof Leopold Kolonić, določa pogoje in razloge za njeno sklenitev. Nadškof je za potrebe ogrske države in poplačilo dolgov usmrčenega upornika Franca III. Nádasdyja kraljevi komori posodil 100.000 forintov. Kot jamstvo za posojilo je Széchenyi v zastavo prejel beltinsko gospostvo v Zalski županiji, ki je bilo Nádasdyju odvzeto zaradi veleizdaje. Posojilo je vključevalo 5-odstotno obrestno mero in rok vračila 1. maj 1682; če posojeni znesek ne bi bil poplačan, bi beltinsko gospostvo prešlo v nadškofovo dedno in trajno zemljiško pravico. Pogodba določa lendavsko gospostvo kot nadomestno jamstvo v primeru, da bi nastali morebitni pravni spori glede lastništva beltinskega gospostva.

Pravna presoja. Iz vsebine pogodbe izhaja, da nadškofovo upravičenje ni bilo omejeno zgolj na začasno zastavno posest, saj je bila za primer neplačila izrecno predvidena pridobitev dedne in nepreklicne lastninske pravice na beltinskem gospostvu. Takšna ureditev presega običajno funkcijo zavarovanja, saj pogodba že sama predvideva avtomatičen prenos polne lastninske pravice na nadškofa v primeru neizpolnitve obveznosti do 1. maja 1682, brez potrebe po sklenitvi nove pogodbe med strankama. Pomembna je tudi določba o lendavskem gospostvu, ki ni bilo predmet zastave v enakem obsegu kot beltinsko gospostvo, temveč je služilo kot dodatno (subsidiarno) jamstvo, če bi nadškof zaradi pravnih razlogov izgubil pravice na beltinskem gospostvu. Ker dolg do 1. maja 1682 ni bil poravnan, je cesar Leopold I. že naslednji dan, 2. maja 1682, izdal novo listino, s katero je nadalje uredil pravni položaj beltinskega gospostva (gl. prilogo 2).[46]

Pri terminologiji pogodbe velja opozoriti, da listina dosledno razlikuje med izrazi *possessio, dominium* in *bona*. Izraz *dominium* beltinsko oziroma lendavsko gospostvo označuje kot celovito gosposko in pravno-upravno enoto, medtem ko izraz *bona* označuje premoženje oziroma posamezna

38 Hozjan, *Arhivsko gradivo*, str. 13.
39 Šraj, *Beltinci*, str. 9; Gumilar, Belatinc kėpe, str. 16.
40 Strokovno mnenje doc. dr. Andrej Hozjan.
41 Fügedi, A Csáky család, str. 93–131.
42 Omejitev pa ni veljala za samostojno pridobljeno premoženje, s katerim je lastnik lahko prosto razpolagal.
43 Sistem overjanja na Ogrskem se je razvijal skozi več institucij; od prvotnih izvršiteljev sodnih sodb (*pristaldusi* oziroma *poroszlós*) do kraljevih in papeških notarjev. Ključno vlogo pri ohranjanju pravne varnosti so imeli t. i. verodostojni kraji (*locus credibilis authenticus*), to je kapitlji in samostani s posebnimi pooblastili za izdajanje overjenih listin, spričeval in verodostojnih kopij. Dokumenti, potrjeni s pečatom in podpisom člana takšne ustanove, so imeli polno dokazno moč pred posvetnimi sodišči. Podrobneje v: Rokolya, *Okleveles Históriák*.
44 Rokolya, *Okleveles Históriák*, str. 15.
45 AT ÖStA/HHStA, SB Csáky, šk. 152, dok. št. 13. Pogodba o zakupu gospostva Beltinci. Grof Jurij Széchenyi, nadškof Kalocse, ga je zakupil za 100.000 fl od kraljeve komore, ki jo je zastopal škof Leopold grof Kolonić (nem. Kollonitsch), Wiener Neustadt/Actum Neostadii, 3. 10. 1679. Prepis/Original, latinščina. Pri transkripciji so razrešene kratice vseh obravnavanih listin.
46 AT ÖStA/HHStA, SB Csáky, šk. 152, dok. št. 15. Potrdilo kralja Leopolda grofu Juriju Széchenyiju o dosmrtnem zakupu gospostva Beltinci za vsoto 100.000 fl (gld), datirano v Laxenburgu, 2. 5. 1682. Gre za prepis/kopijo v latinščini.

Leopold I., sveti rimski cesar in ogrski kralj (Wikimedia Commons).

dobra, ki so predmet zastave, pravnega varstva ali morebitnega poznejšega odkupa. V pogodbi se izraz arx ne pojavlja, kar kaže, da poudarek ni na gradu kot oblastnem središču, temveč na pravnem in premoženjskem predmetu pogodbenega razmerja.

Vsebina listine. Listina z dne 2. maja 1682, izdana po zapadlosti zastavne pogodbe iz leta 1679, vsebuje več določb, ki bistveno spreminjajo pravni položaj beltinskega gospostva. Določa, da zastavljena posest preide tudi na dediče in sorodnike nadškofa Jurija Széchenyija, pri čemer so poimensko navedeni člani družin Nagy, Vizkelety, Imrekovich, Talian in Széchenyi. Grad in gospostvo ostaneta v rokah nadškofa in njegovih dedičev kot zastava (*pignus* oziroma *hypotheca*), vse dokler cesar ne vrne celotnega zneska 100.000 forintov v enkratnem plačilu. Posebej pomembna je formulacija v osrednjem delu listine, po kateri je cesar po neizpolnitvi obveznosti iz zastavne pogodbe beltinsko gospostvo izročil nadškofu in njegovim zakonitim dedičem, *ita ut per eum et suos legitimos haeredes pleno iure teneri et possideri possent* (»tako, da bi ga on in njegovi zakoniti dediči lahko imeli in posedovali s polno pravico«). Listina poleg tega vsebuje klavzulo *heredibus et posteritatibus utriusque sexus*, s katero se pridobljena pravica razširi na dediče obeh spolov.

Pravna presoja. Iz vsebine listine izhaja, da cesar ni zgolj potrdil obstoječe zastavne pogodbe, temveč je bistveno razširil pravni položaj nadškofa in njegove rodbine v razmerju do tega gospostva. Na to posebej kažeta formulaciji *pleno iure teneri et possideri* ter *heredibus et posteritatibus utriusque sexus,*[47] iz katerih izhaja, da listina upravičencem priznava dedno, trajno in prenosljivo zemljiško pravico. V povezavi z glagoloma *teneri* in *possideri* izraz *pleno iure* ne označuje zgolj dejanske posesti, temveč polni obseg pravic, ki jih listina priznava upravičencu.

Čeprav listina formalno še vedno uporablja izraza *pignus* oziroma *hypotheca*, njena vsebina premore več določb, ki presegajo običajno zastavno razmerje. To kaže, da terminološka raba sama po sebi še ne zadošča za presojo pravne narave razmerja, temveč je treba izhajati iz vsebine pravic, ki jih listina upravičencem dejansko priznava. Pravica odkupa (*redemptio*), ki si jo je pridržala krona, sama po sebi še ne pomeni nastanka klasičnega fevdnega razmerja, temveč pomeni omejitev sicer dedne in trajne zemljiške pravice.

Pri terminologiji listine je mogoče opaziti jasno razlikovanje med izrazoma *arx* in *dominium*. Izraz *arx* označuje grad Beltinci kot sedež uprave in oblastno središče gospostva, medtem ko *dominium* označuje gospostvo kot celovito pravno-upravno enoto. Nasprotno izraz *bona* praviloma označuje premoženje oziroma posamezne premoženjske sestavine gospostva, ki so predmet zastave, odkupa ali drugih premoženjskopravnih razpolaganj. Zato že sama terminološka raba kaže, da posamezni izrazi v listini ne nastopajo kot sopomenke, temveč poudarjajo različne vidike istega pravnega razmerja.

Dodatna jamstva cesarske listine. Listina določa, da se je nadškof Széchenyi odpovedal zapadlim obrestim, prihodnje obresti pa naj bi se pokrivale iz prihodkov beltinskega gospostva. Za dodatno zavarovanje njegovih pravic je cesar tudi s to listino kot nadomestno jamstvo določil lendavsko gospostvo. To je sicer ostalo pod upravo ogrske komore, vendar je služilo kot dodatna garancija, saj bi se lahko nadškof v primeru izgube Beltincev zaradi morebitnih pravd ali sporov poplačal iz lendavskega gospostva.

Listina je nadškofu še omogočala, da je z lastnimi sredstvi odkupil dele gospostev Lendava ali Lenti, ki so bili že zastavljeni tretjim osebam. Če bi kraljeva komora pozneje pridobila druga bližnja zemljišča, primernejša za nadškofa, je imel pri njih predkupno pravico. Prav tako je smel odkupiti pravice ali posesti, ki so bile pred tem odtujene od beltinskega gospostva, država pa

47 Werbőczy, *Tripartitum*, I. del, 17., 48., 78. člen (§ 5) in 102. člen.

je bila dolžna nadomestiti vse, kar bi bilo medtem odtujeno.

Nadškofu je bilo dovoljeno na gradu in gospostvu graditi ter izvajati gospodarske izboljšave. Če bi cesar želel beltinsko gospostvo odkupiti nazaj, bi moral poleg glavnice 100.000 forintov po pošteni cenitvi povrniti tudi vse stroške teh vlaganj. Cesar je hkrati jamčil, da bo nadškofa in njegove dediče na lastne stroške varoval v mirni posesti beltinskega gospostva pred vsemi morebitnimi tožniki.

Primerjalnopravna umestitev. Opisani pravni položaj ni bil osamljen primer. Večino nepremičnin, ki niso bile odkupljene iz zastave, je vladar pozneje spremenil v darovana posestva, ki so se glede na svojo naravo uvrščala med mešane donacije (*donatio mixta*). Takšen prehod je bil poleg čistih donacij v ogrskem pravu samostojen način pridobitve plemiškega zemljiškega premoženja.[48] Lastništvo plemiškega premoženja je bilo mogoče pridobiti na pet načinov: z donacijo,[49] inskripcijo (*inscriptio*),[50] z dedovanjem, z zamenjavo premoženja in s sodno poravnavo.[51]

Listina iz leta 1682 je tako pomemben korak pri oblikovanju pravnega položaja rodbine Széchenyi glede beltinskega gospostva, dokončna ureditev tega položaja pa je sledila šele s cesarsko listino iz leta 1694 (gl. prilogo 3).[52]

Vsebina listine. Cesarska listina z dne 22. aprila 1694 ureja dokončno poravnavo med cesarjem Leopoldom I. in nadškofom Jurijem Széchenyijem ter hkrati določa nadaljnji pravni položaj beltinskega gospostva. Po izpolnitvi finančnih obveznosti, določenih v listini, cesar nadškofu omogoči, da beltinsko gospostvo prepusti v prosto razpolaganje (*libera dispositio*) svojemu nečaku Juriju II. Széchenyiju in njegovim dedičem. V 5. točki listina izrecno določa, da se po nadškofovi izpolnitvi obljubljenih pogojev beltinsko gospostvo prepusti v prosto razpolaganje njegovemu nečaku Juriju II. Széchenyiju in vsem njegovim dedičem, v 10. točki pa ponovno potrjuje, da se beltinsko gospostvo vrne v prosto razpolaganje nadškofa.

Hkrati listina določa, da se gospostvo Scharfeneck[53] po nadškofovi smrti brez novih bremen vrne kroni (5. točka), medtem ko Beltinci ostanejo namenjeni nečaku Juriju II. Széchenyiju in njegovim dedičem. Listina poleg tega ureja še način plačila kupnine (2. točka), prevzem posameznih finančnih obveznosti do karmeličanov (3. točka) in drugih hipotek na Scharfenecku (6. točka), vprašanje živine (7. točka), oskrbo s pridelki (8. točka), zadržanje neplačanih ostankov dajatev kroni (9. točka) ter obveznost cesarja, da zagotovi mirno posest in izroči vse zemljiške knjige, urbarje in druge listine (11. točka).

Pravna presoja. Iz vsebine listine izhaja, da njen namen ni bil zgolj ureditev finančne poravnave med cesarjem in nadškofom, temveč dokončna ureditev pravnega položaja beltinskega gospostva. Posebej pomemben je izraz *libera dispositio*, ki v ogrskem pravnem jeziku označuje bistveno širše upravičenje od uživanja ali upravljanja posesti. Upravičencu priznava pravico do svobodnega razpolaganja z gospostvom, ki skupaj z določbami prejšnjih listin dopolnjuje že priznano dedno in trajno zemljiško pravico.

Čeprav daje listina na prvi pogled vtis kompleksne finančne poravnave med krono in nadškofom Széchenyijem, po svoji pravni vsebini – ob upoštevanju zastavne pogodbe iz leta 1679 in cesarske listine iz leta 1682 – izpolnjuje bistvene značilnosti mešane donacije (*donatio mixta*).[54] Takšna razlaga se ujema tudi z ureditvijo ogrskega prava, v katerem je bil prehod zastavljenih, neodkupljenih posesti v darovana posestva eden uveljavljenih načinov pridobitve plemiškega zemljiškega premoženja.

Ker je Jurij Széchenyi pravico do beltinskega gospostva pridobil na podlagi lastnih denarnih sredstev, vloženih v zastavno razmerje, ki je bilo dokončno urejeno s cesarsko listino iz leta 1694, katere pravno vsebino je mogoče razumeti kot obliko mešane donacije (*donatio mixta*), njegov pravni položaj kaže pomembne značilnosti pridobljenega premoženja (*bona acquisita*). V

48 Peres, *A magyar »hitbizományi«*, str. 67–68.

49 Donacijska listina je bila v tem obdobju najtrdnejše jamstvo lastništva, vendar je bila donacija pravno dovršena šele z dejansko izročitvijo posesti (*traditio*) in ne zgolj s podpisom listine.

50 *Inscriptio* je pravni institut vpisa zastavne pravice na nepremičnini (podoben hipoteki), ki lahko upniku omogoča tudi posest in uživanje prihodkov do poplačila dolga. V ogrski pravni praksi se je pogosto uporabljal kot oblika nagrajevanja za zasluge, kjer je vladar ali magnat namesto neposrednega plačila zaslužni osebi podelil pravico do dohodkov oziroma zavarovanje na določenem gospostvu. Sama inskripcija praviloma ni pomenila prenosa lastninske pravice, temveč je ustvarila zastavno razmerje. Zato zastavni upnik ni postal lastnik nepremičnine. Lastninska pravica je lahko nastala šele na podlagi posebnega kraljevega akta (donacije), s katerim je bilo zastavljeno premoženje dokončno podeljeno zastavnemu upniku.

51 Kállay, A tulajdonviszonyok, str. 160.

52 AT ÖStA/HHStA, SB Csáky, šk. 152, dok. št. 15. Gre za overjen prepis cesarske listine iz leta 1694; overovitev je 6. februarja 1719 v gradu Széplak opravil zapriseženi notar Alexander Csompó. Prepis/Kopije, latinščina.

53 Sedež gospostva je bil grad Scharfeneck (Mannersdorf) v Spodnji Avstriji.

54 Werbőczy, *Tripartitum*, I. del, 13. člen, § 3.

ogrskem pravu je to obsegalo premoženje, ki ga plemič ni podedoval, temveč pridobil z lastnim pravnim naslovom (z nakupom, zamenjavo, zastavo ali kraljevo donacijo). Za razliko od podedovanega rodovnega premoženja (*bona avitica*) je lahko lastnik s pridobljenim premoženjem praviloma svobodno razpolagal, tudi za primer smrti. Dejstvo, da je bil Scharfeneck po nadškofovi smrti vrnjen kroni, Beltinci pa so ostali njegovemu nečaku in njegovim dedičem, dodatno potrjuje, da listina ni urejala zgolj začasnega zastavnega razmerja, temveč je dokončno oblikovala pravni položaj beltinskega gospostva kot dednega zemljiškega premoženja rodbine Széchenyi. Pravzaprav ga je vrnila v status, kakršnega je imelo pred konfiskacijo.

Pomen listine za pravni položaj beltinskega gospostva. Listina iz leta 1694 pomeni sklepno stopnjo pravnega razvoja, ki se je začel z zastavno pogodbo leta 1679 in nadaljeval s cesarsko listino iz leta 1682. Vse tri obravnavane listine dokumentirajo postopen razvoj od zastavne pogodbe prek postopnega oblikovanja dedne in trajne zemljiške pravice do pravnega položaja, ki ga je v okviru ogrskega prava mogoče razumeti kot obliko trajne lastnine. Pri tem pravna podlaga pridobitve ni temeljila na osebnem vazalnem razmerju ali fevdni podelitvi, temveč na odplačni pridobitvi, povezani z izpolnitvijo finančnih obveznosti do krone, ki je bila nato potrjena z zaporednimi cesarskimi listinami.

Posebno pozornost zasluži terminološka raba izrazov *dominium*, *arx* in *bona*. Analiza vseh treh listin kaže, da ti izrazi niso uporabljeni kot sopomenke, temveč poudarjajo različne pravne, oblastne in premoženjske vidike beltinskega gospostva. Izraz *dominium* se v vseh treh listinah dosledno uporablja kot osrednji izraz za gospostvo kot pravno-upravno in premoženjsko celoto. Nasprotno se izraz *arx* pojavi le v listini iz leta 1682, kjer grad Beltinci označuje kot oblastno in upravno središče gospostva. Izraz *bona* v obravnavanih listinah označuje posamezne premoženjske sestavine gospostva oziroma premoženje, ki je predmet zastave, odkupa ali upravljanja. Zato terminološka raznolikost ne pomeni različnih pravnih institutov, temveč odraža različne vsebinske poudarke istega pravnega razmerja.

Pravila o morebitnem povratnem pripadu premoženja kroni in posamezne omejitve razpolaganja sama po sebi ne izključujejo lastninske narave pridobljene pravice, temveč odražajo posebnosti ogrskega javnopravnega sistema. Zato primerjava vseh treh analiziranih listin utemeljuje stališče, da pravnega položaja beltinskega gospostva ni mogoče brez pridržkov opredeliti kot klasični zahodnoevropski fevd.[55] Vsebina analiziranih listin upravičencem priznava dedno, trajno in prenosljivo zemljiško pravico, ki vključuje pravico dedovanja, mirne posesti, gospodarskega izkoriščanja ter razpolaganja z gospostvom v mejah, ki jih določata ogrsko pravo in vsebina analiziranih listin. Takšen obseg upravičenj je v okviru ogrskega prava mogoče razumeti kot obliko trajne zemljiške lastnine, katere pravna vsebina presega okvir klasičnega zahodnoevropskega fevda.

Notar Alexander Csompó je 6. februarja 1719 v gradu Széplak opravil overovitev prepisa, v kateri potrjuje, da se kopija v vseh točkah in določilih (*in omnibus suis punctis et clausulis*) popolnoma ujema z izvirnikom. Takšne overitve so bile ključne za dokazovanje premoženjskopravne kontinuitete in zavarovanje pravic rodbine tudi v razmerju do komore.

VZPON RODBINE SZÉCHENYI

Rodbina Széchenyi, ki je ime dobila po mestu Szécsény ob reki Ipel v županiji Nógrád (madž. *Nógrád vármegye*), se je v sam vrh ogrskega plemstva povzpela prav v 17. stoletju.[56] Ključno vlogo pri njenem vzponu in utemeljitvi grofovske linije je imel nadškof ter ogrski primas Jurij (György) Széchenyi. Rojen je bil okoli leta 1592, njegovo delovanje pa je v polni meri zaznamovalo 17. stoletje, ko se je rodbina uveljavila kot ena najvplivnejših plemiških družin novega veka.[57]

Jurij je odraščal v težavnih razmerah. Njegov oče Martin (Márton) Széchenyi, vojaški častnik, je padel pri obrambi gradu, zato se je mati Sara Bán z mladim sinom pred osmanskimi napadi umaknila v Gyöngyös. Tu je Jurij začel šolanje, ki ga je vodilo na duhovniško pot, medtem ko je družinsko linijo pozneje nadaljeval njegov brat Lovrenc (Lőrincz), ki si je zaradi svoje izobrazbe prislužil vzdevek *deák* (učenjak). Lovrenc je sprva živel v Gyöngyösu, nato pa se je verjetno preselil v Trnavo, kjer so se rodili njegovi potomci, nosilci priimka Széchenyi v naslednjih stoletjih.[58]

Čeprav o Jurijevi mladosti ni veliko zapisov, predvidevamo, da je svoja zgodnja leta preživel v vojaški službi v kraljevih utrdbah, kar je izo-

55 Gyula Kristó opozarja, da je izraz *pheudum* (*feudum*) značilen predvsem za zahodnoevropski prostor, medtem ko se je na Ogrskem uporabljal le redko in še tedaj v drugačnem pomenu. Zaradi tega lahko nekritična uporaba pojma »fevd« vodi do zmotnega razumevanja ogrskega sistema zemljiških razmerij. Prim. Kristó, *Magyarország története*, str. 148.

56 Več o rodbini Széchenyi glej v: Hozjan, *Plemiška rodbina Széchenyi*, poglavje »Rodbina Széchenyi od zgodnjega 16. do poznega 18. stoletja«.

57 Podhradczky, Széchenyi György, str. 24–27.

58 Nagy, *Magyarország családai*, str. 518.

NOS FERDINANDVS
SECVNDVS DEI GRATIA

Armalis, 26. 11. 1629 (Bártfai Szabó, A Sárvár-felsővidéki, str. 824).

blikovalo njegov odločen in discipliniran značaj. Njegovo življenje se je ključno spremenilo pri 31 letih, ko ga je opazil nadškof Peter Pázmány. Kljub njegovi razmeroma pozni starosti za vstop v cerkvene vrste je Pázmány v njem prepoznal potencialnega borca za katoliško obnovo, zato ga je sprejel med svoje klerike v Trnavi. Njegova pot v duhovniškem poklicu je bila nato hitra in zaznamovana z izjemno študijsko vnemo na Dunaju. Med letoma 1625 in 1631 je napredoval od tonzure do duhovniškega posvečenja, hkrati pa pridobil doktorat iz filozofije. Čeprav so nekateri biografi namigovali, da je v duhovništvo vstopil zaradi materialnih koristi za svojo družino, zgodovinski viri in njegovi osebni zapisi kažejo na iskreno versko predanost. Njegov vzpon v cerkveni hierarhiji je bil bliskovit; po le nekaj mesecih službovanja kot župnik v kraju Sellye ga je njegov pokrovitelj Pázmány leta 1632 imenoval za esztergomskega kanonika, kar je tlakovalo pot njegovi dolgi in plodni karieri.[59]

Jurij je leta 1678 od grofa Nikolaja Draškovića kupil gospostvo Sárvár in ga podaril Lovrencu, kar kaže na tesno sodelovanje in skrb Jurija za razvoj rodu.[60] Plemiški naziv je rodbina Széchenyi pridobila 26. novembra 1629 na Dunaju, ko je Ferdinand II. plemstvo in grb podelil Juriju Széchenyiju, njegovi materi Sari Bán in njegovemu bratu Lovrencu (gl. prilogo 4).[61]

Plemiška listina (*armalis*) kralja in cesarja Ferdinanda II., izdana 26. novembra 1629 na Dunaju, je konstitutivni akt podelitve plemstva (*nobilitatio ex novo*), s katerim vladar izrecno povzdigne Jurija Széchenyija, doktorja svobodnih umetnosti in filozofije (*Georgii Szecheni artium liberalium et philosophiae doctoris*), skupaj z njegovo materjo in bratom, iz neplemiškega stanu v krog plemičev Kraljevine Ogrske in njenih pridruženih dežel. Podelitev temelji na izkazani zvestobi in zaslugah do krone ter na kraljevi diskrecijski pravici, izraženi s formulama *ex gratia* in *de regiae plenitudine potestatis*. Listina poleg podelitve plemiškega statusa vsebuje normativni heraldični opis podeljenih insignij ter izenačuje nove plemiče z ostalim plemstvom glede pravic, privilegijev in imunitet, pri čemer je pravni učinek akta potrjen z uradno datacijo, navedbo kraja izdaje in potrditvijo s kraljevim pečatom.

Pripadnost novemu stanu simbolizira podeljen grb, ki ga sestavlja moder ščit z motivom bele golobice na visoki skali; golobica v kljunu drži lovorov venec in gleda v desno. Nad ščitom je viteška čelada s kraljevo krono, na kateri stoji še ena golobica, ki v krempljih drži krono in lovorovo vejico. Celotno kompozicijo dopolnjuje

59 Mohl, *Győregyházmegyei jeles papok,* str. 1–2.
60 Nagy, *Magyarország családai*, str. 519.
61 Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 674–677.

Grb rodbine Széchenyi iz leta 1629 (Bártfai Szabó, A Sárvár-felsővidéki, str. 376, digitalna restavracija Dominik Šteiner).

rdeče-beli in modro-zlati ščitni plašč (lambreki), ki se slikovito zgrinja ob straneh ščita.

Življenjska pot Jurija Széchenyija je rodbi ni prinesla izjemen ugled. Svoj talent in akademski dar je pokazal kot diplomant filozofije z javnim zagovorom teze iz metafizike leta 1631, ko je 20. avgusta tudi doktoriral.[62] Njegove sposobnosti so ga hitro povzdignile na najvišje cerkvene položaje: med letoma 1643 in 1648 je prejel kraljeva imenovanja v tri škofije – Szeged-Csanád, Pécs in Veszprém. Ker sta bili prvi dve tedaj pod osmansko oblastjo, njunih sedežev ni mogel dejansko zasesti, inavguracija v Veszprému pa je bila opravljena šele leta 1654. Leta 1658 je postal škof v Győru,[63] leta 1667 nadškof v Kalocsi, leta 1685 pa je kot skorajšnji stoletnik postal nadškof v Esztergomu in primas[64] Ogrske.[65] To visoko čast je opravljal do smrti 18. februarja 1695, ko naj bi dočakal kar 103 leta.[66]

JURIJ SZÉCHENYI: CERKVENI DOSTOJANSTVENIK, VELEPOSESTNIK IN MECEN

Jurij Széchenyi je svoj vzpon začel kot veszprémski škof, pri čemer je cerkvene dolžnosti že v prvih letih preudarno združeval s povečevanjem družinskega premoženja. Dosledno je zagovarjal ločnico med viri prihodkov: medtem ko je cerkvene beneficije v celoti namenjal gradnjam, ustanovam in vzgoji bogoslovcev, je sredstva za preživljanje družine pridobival z lastnim »preudarnim gospodarjenjem, varčnostjo in trdim delom«. Njegov vpliv se je še okrepil po letu 1658, ko je prevzel upravo győrske škofije. Ta je bila zaradi bližine Dunaja in plovnosti Donave druga najdonosnejša v državi, hkrati pa so cene žita in vina zaradi francoskih in osmanskih vojn vztrajno rasle, kar je še dodatno povečalo njegove prihodke.[67]

Zanj gospodarjenje ni bilo le sredstvo za bogatenje, temveč plemenito poslanstvo. Verjel je, da je neizkoriščanje potenciala posesti moralno neodgovorno, o čemer priča njegov oster zapis: »Če ne znamo izkoristiti posesti /.../, bi bilo res bolje, da bi bili mrtvi kakor živi.« Kot izjemen agronom in ekonom je delo oskrbnikov nadzoroval do najmanjših podrobnosti. Iz njegovih odredb je razvidno, da ni dopuščal malomarnosti; grajal je, denimo, neurejenost vinogradov v Szent-Miklósu ter zahteval dosledno obrezovanje in okopavanje, saj je bil prepričan, da so za uspeh poleg tehničnih navodil nujni »razum, človečnost in modrost«.[68]

Kasneje, ko je leta 1684 zasedel položaj esztergomskega nadškofa, je njegova finančna moč presegala celo kraljevo zakladnico in najvplivnejše

62 Mohl, *Győregyházmegyei jeles papok*, str. 3–4.

63 Mohl, *Győregyházmegyei jeles papok*, str. 2.

64 Primas je bil najvišji cerkveni dostojanstvenik rimskokatoliške cerkve na Ogrskem. Zaradi posebnega zgodovinskega statusa ogrskega kraljestva (t. i. »apostolskega kraljestva«) je imel primas izjemne privilegije. Po starodavni pravici je kronal ogrske kralje in mazilil kraljice, bil je vodja kanclerstva (kraljeve dvorne pisarne) ter varuh velikega državnega pečata. Kot metropolit esztergomske cerkvene province je po kanonskem pravu predsedoval nacionalnim cerkvenim sinodam, obenem pa je kot prvi prelat kraljestva opravljal pomembne politične in državne naloge (Horváth, *Magyar állam- és jogtörténet*, str. 154).

65 Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 121.

66 Glede točne letnice rojstva Jurija Széchenyija obstaja kar nekaj dvomov, vendar se je kot najverodostojnejši uveljavil podatek iz pogrebnega nagovora Andrása Matuseka. Kot veliki győrski prošt in tesen nadškofov znanec – Széchenyi ga je za kanonika imenoval še kot župnika v Hédervárju – je Matusek navedel, da je nadškof dočakal 103 leta; rodil naj bi se leta 1592 in umrl leta 1695. Prim.: Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki,* str. 762; Hozjan, *Plemiška rodbina Széchenyi*, str. 8, kjer avtor izpostavi kar nekaj možnih letnic rojstva (1592, 1603, 1605 in 1606) ter zapiše, da je bilo leto 1592 deloma ovrženo, vendar meni, da ne dovolj prepričljivo; Fraknói, *Gróf Széchenyi*, str. 8, zapiše leto rojstva 1592, enako Mohl, *Győregyházmegyei jeles papok,* str. 1, in Nagy, *Magyarország családai*, str. 519.

67 Fraknoi, *Gróf Szécheny*, str. 14–15.

68 Fraknoi, *Gróf Szécheny*, str. 15.

Portret Jurija Széchenyija (Wikimedia Commons; digitalna restavracija in koloriranje Dominik Šteiner).

magnate, vključno s palatinom Pavlom (Pálom) Esterházyjem. V 47 letih delovanja so njegovi skupni izdatki za javno dobro in nakupe posesti dosegli vrtoglavih 2.407.000 forintov, kar je več kot dvakratni znesek donacij slovitega Pétra Pázmányja. Széchenyi se je uveljavil kot ključen financer obrambe države: 1.400.000 forintov je vložil v nakupe in vpise zastavnih pravic na posestih, dodatnih 769.000 forintov pa je neposredno izplačal kraljevi blagajni za gospostva, kot so Szarvkő, Likava, Beltinci, Čachtice, Kőszeg in Považská Bystrica (Vágbeszterce). Poleg oskrbe vojske in utrjevanja Veszpréma je financiral drago obnovo trdnjave v Sümegu, kjer je leta 1657 ustanovil frančiškanski samostan s cerkvijo.[69]

Poleg gospodarskih uspehov in odkupovanja redovnih posesti iz posvetnih rok (npr. opatij Sávnik in Monošter/Szentgotthárd) je Széchenyi gojil visoke domoljubne cilje. Na državnem zboru v Sopronu (Šopron) leta 1681 je ponudil rešitev za stoletja staro težavo: odkup trinajstih zastavljenih mest Spiša in gradu Lubló, ki jih je kralj Sigismund Luksemburški zastavil Poljski. Pripravljen je bil plačati 80.000 forintov odkupnine in 10.000 forintov stroškov pod edinim pogojem, da bi do smrti upravljal prihodke teh ozemelj, nato pa bi jih namenili za utrdbe Zgornje Ogrske. Kljub parlamentarni in kraljevi potrditvi ponudbe neugodne politične razmere niso dopuščale njene izvedbe. Do ponovne priključitve je tako prišlo šele ob delitvi Poljske v drugi polovici naslednjega stoletja.[70] Jurij je bil najuglednejši član katoliškega visokega duhovništva v državnem zboru, ki si je ne glede na svojo zvestobo monarhu vztrajno prizadeval omiliti protiogrsko razpoloženje kralja in njegovih ministrov.[71]

Med osmanskim obleganjem Dunaja leta 1683 so k zmagi krščanstva in kasnejši obnovi Ogrske ključno prispevali ogrski cerkveni dostojanstveniki s svojimi ogromnimi finančnimi sredstvi. Medtem ko je veliki vezir Kara Mustafa s pomočjo upornikov, kot je bil Thököly, oblegal Dunaj, sta primas Szelepcsényi in Jurij Széchenyi svoje premoženje varno deponirala v mestu. Széchenyi je svojih 61.000 forintov prostovoljno ponudil kralju za vojaške namene, medtem ko so Szelepcsényijeve skrite zaklade (skoraj pol milijona forintov) po naključnem vdoru v njegovo palačo zaplenile in za obrambo mesta ter oskrbo ranjencev uporabile dunajske oblasti pod vodstvom škofa Kolonića. Po zlomu osmanske moči in osvoboditvi Budima (1686) je Széchenyi nadaljeval z izjemno velikodušnostjo: financiral je obnovo mestnega

69 Fraknoi, *Gróf Széchenyi*, str. 16.

70 Fraknoi, *Gróf Széchenyi*, str. 18–19.

71 Mohl, *Győregyházmegyei jeles papok*, str. 37.

obzidja, ustanavljal vojaške bolnišnice in domove za invalide (vključno z zametki današnje mestne hiše v Budimpešti) ter z visokimi donacijami postavil temelje kulturnega in verskega preporoda države po 145 letih osmanske nadvlade.[72]

Jurijeva zapuščina je izjemna. Ni bil le cerkveni voditelj, temveč velik dobrotnik, ki je ustanavljal ter bogato podprl številne cerkve, kolegije, samostane in dobrodelne ustanove, s čimer je trajno zaznamoval ogrsko versko in kulturno pokrajino. Vzporedno je njegov brat Lovrenc uspešno utrdil laično vejo rodbine, kar potrjuje Jurijeva oporoka iz leta 1692, v kateri je popisano precejšnje premoženje in so omenjeni številni Lovrenčevi potomci. Tako sta Jurij in Lovrenc skupaj ustvarila trdne temelje za vzpon rodbine Széchenyi, ki je v prihodnjih stoletjih postala ena ključnih nosilk ogrske politične, kulturne in cerkvene zgodovine. Lovrenc in žena Judita, roj. Gellén, sta imela številne otroke: Martina, Franca, Pavla I., Jurija II., Elizabeto (poročeno z baronom Francem Nagyjem iz Gyöngyösa), Katarino (poročeno s Francem Vizkeletyjem), Heleno (najprej poročeno s Štefanom Tálianom, kasneje z Nikolajem Sankójem) in Judito (poročeno z Jurijem Imrekovichem).[73]

OPOROKE JURIJA SZÉCHENYIJA

Nadškof Jurij Széchenyi je sestavil sedem oporok, od katerih se jih je do danes ohranilo šest, ena pa je bila izgubljena. Za oporoko, napisano v Győru 9. septembra 1665, omenja, da je bila izgubljena, zato za veljavno priznava naslednjo. Svoje oporoke je redno dopolnjeval ali spreminjal glede na rast premoženja ali spremembe v sorodstvu. Skupna značilnost vseh njegovih oporok je izrazit dobrodelni čut. Večino bogastva je pridobil s cerkveno službo, zato ga je v večji meri zapustil cerkvenim in državnim namenom. Čeprav je preostanek premoženja postal temelj kasnejšega vzpona družine Széchenyi, je bil ta delež v primerjavi z njegovimi velikodušnimi donacijami majhen. To dokazuje, da pri njem družinski interesi niso prevladali nad širšimi družbenimi interesi, zato mu celo nasprotniki niso mogli očitati koristoljubja ali ozkoglednosti pri skrbi za sorodnike.[74]

V uvodu druge oporoke je Jurij zapisal: »Svojo dušo izročam dobremu, pobožnemu in usmiljenemu Bogu. Moje telo naj bo pokopano v Győru, če bom tam ali v bližini umrl; če pa v Sombotelu (Szombathely), naj bo pokopano tam, prav tako v Rákosu, če bi me smrt doletela tam, in enako tudi v Monoštru.«[75]

V prvem delu oporoke Széchenyi ureja svoje duhovno in cerkveno nasledstvo, pri čemer se posveča ustanovitvi štipendijskih skladov (alumnatov) za izobraževanje mladih. Za vzdrževanje dvanajstih seminaristov v Győru in prav toliko študentov iz veszprémske škofije v kolegiju *Pazmanianum* zapušča visoki vsoti po 25.000 forintov. Poleg tega določa sredstva za različne samostane (jezuite, frančiškane, pavlince) in cerkvena središča, s posebnim poudarkom na tem, da morajo prejemniki opravljati svete maše v spomin nanj.

Drugi vsebinski sklop se osredotoča na vojaško obrambo in dobrodelnost, kar odraža nestabilne razmere tistega časa. Széchenyi namenja izjemno vsoto 50.000 forintov za obnovo utrdbe Zalavár in vzdrževanje tamkajšnje stalne posadke stotih vojakov. Prav tako kaže visoko stopnjo empatije do najbolj ranljivih na obmejnih območjih, saj dobičke od vasi Péczel namenja vdovam in sirotam v utrdbah Szent-Grót, Egerszeg in Lenti, kjer so bile po njegovem mnenju razmere najslabše.

Tretji del oporoke ureja družinsko dediščino in pravno varnost premoženja. Jurij svoja glavna posestva zapušča nečakoma Martinu in Juriju II. Széchenyiju pod pogojem prvorojenstva (primogeniture), da se premoženje ne bi drobilo. Ob tem postavlja strogo varnostno klavzulo: če bi dediči postali nezvesti kralju ali prestopili v protestantizem, se jim premoženje odvzame. Na koncu opozori še na ukraden pečat, s čimer želi preprečiti morebitno ponarejanje dolžniških zapisov, ter poudari, da je vse bogastvo pridobil s poštenim delom in gospodarnostjo.

V kodicilu k drugi oporoki z dne 28. maja 1682 je Jurij zapisal: »V letu 1682 sem kupil posest Széplak v šopronskem okrožju ter posest Beltinci v zalski županiji. Obe zapuščam istemu Juriju Széchenyiju pod zgoraj navedenimi pogoji.«[76]

Tretja oporoka z dne 1. avgusta 1684, zapisana v Sombotelu, se bistveno ne razlikuje od druge oporoke iz leta 1679. Iz četrte oporoke[77] z dne 17. februarja 1690, zapisane v Bratislavi, pa je razvidno, da nadškof svoje oporoke ne piše več lastno-

72 Fraknoi, *Gróf Széchenyi*, str. 20–22.
73 Nagy, *Magyarország családai*, str. 519.
74 Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 189.
75 *Animam Deo bono pio ac misericordi commendo, corpus sepeliatur Jaurini si ibi, vel prope mortuus fuero, quod si Sabariae eo loco, prout etiam in Rákos, si contigerit me ibi mori, prout etiam in S. Gothardo*. Za celoten zapis glej Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 706–710.
76 *Hoc anno 1682 emi bona Széplak in comitatu Soproniensi, item bona Belatincz in comitatu Szaladiensi. Uterque lego eidem Georgio Szeczeni, iis quibus supra conditionibus*. Za celoten zapis glej Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 711.
77 Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 712–717.

Odtis pečata Jurija Széchenyija (Bártfai Szabó, A Sárvár-felsővidéki, str. 201, digitalna restavracija Dominik Šteiner).

ročno: »Svoje oporoke sem doslej pisal z lastno roko, ker pa tega ne morem več in moje pisave ni mogoče brati, sem prisiljen uporabiti tujo roko.«[78]

V njej doda novopridobljeno premoženje. Posest Széplak zapušča svojemu nečaku Juriju Széchenyiju; če bi ta umrl brez moških potomcev, naj preide na vse sinove in hčere njegovega rodnega brata Lovrenca, torej na potomce obeh spolov Franca Nagyja, Štefana Táliana, Franca Vizkeletyja in Jurija Imrekovicha. Posest Beltinci v vrednosti sto tisoč forintov v oporoki zapušča za vzdrževanje sirot v Bratislavi; nadzor naj bi imel esztergomski nadškof, ki naj ne opusti nakupa hiše in postavitve oskrbnika oziroma upravitelja za te sirote.[79]

Jurij naroči, naj iz vsega njegovega srebra izdelajo kelihe in jih razdelijo revnejšim župnijam. Svoja vrhnja oblačila razdeli tako, da tisto, kar je prejel od prejšnjega nadškofa, zapušča svojemu nasledniku; drugo, črno, zapušča nečaku Pavlu Széchenyiju, škofu, tretje, belo, pa zapušča škofu Jaklinu. Za izvršitelje in hkrati varuhe oporoke postavlja aktualnega vodjo dvorne pisarne, nečaka škofa Pavla Széchenyija, škofa Blaža Jaklina in škofa Štefana Telekessyja. Njihove vesti zavezuje in jih kliče pred božjo sodbo, če njegove oporoke ne bi izvršili pravilno in sveto. Voz s šestimi konji zapušča nečaku, škofu Pavlu Széchenyiju. Vas Nagycenk (David-Czenk) zapušča v preužitek vdovi po Štefanu Tálianu le za časa njenega življenja. Preužitek je do svoje smrti oziroma vnovične poroke uživala tudi vdova Martina Széchenyija, nato pa naj vse preide na zakonitega dediča, njegovega nečaka Jurija Széchenyija.

V peti oporoki z dne 15. januarja 1692, izdani v Bratislavi, nadškof Jurij Széchenyi z izjemo manjših sprememb v vrstnem redu skoraj dobesedno povzema vsebino oporoke z dne 17. februarja 1690 in njenega dodatka. Bistvena razlika se nanaša le na beltinsko gospostvo.[80] Beltincev ne zapušča več bratislavski sirotišnici, temveč jih skupaj z drugimi posestmi namenja kralju. Beltinsko posest v vrednosti 100.000 forintov tako zapušča »Njegovemu presvetemu veličanstvu« za obrambne namene na meji. S tem meni, da je zadostil določbam »diplome klera«, ki pripada Ogrski, čeprav istemu veličanstvu daje še več: Szarvkő (Hornstein), posest v vrednosti 180.000 forintov, Čachtice v vrednosti 80.000 forintov in Považsko Bystrico v vrednosti 77.000 forintov; vse to se nameni za bolnišnice za bolne in ranjene vojake.

Šesta nadškofova oporoka z dodatki je bila prav tako izdana v Bratislavi. V njej Széchenyi razporeja znatna finančna sredstva za verske in dobrodelne namene: letne obresti (600 forintov) od glavnice 10.000 forintov na račun gospostva Kapuvár namenja bolnišnici v Győru in gojencem (alumni) Matkovicseve fundacije, pri čemer naj za sredstva skrbi győrski kapitelj; arvenske dobrine deli med samostana v Trenčinu in Levoči, ilavske pa namenja patrom Svete Trojice za odkup ujetnikov. Nadalje od 60.000 forintov, posojenih grofu Pavlu Draškoviću, zapušča 10.000 redovnicam v Eisenstadtu (Kismartonu), s preostalimi 50.000 pa ustanavlja jezuitski kolegij v Pécsu. Nazadnje odreja še razdelitev 20.000 forintov, ki jih je izročil knezu palatinu: polovico za minorite v Wimpassingu (Vimpasz) ter polovico za jezuitski kolegij v Kőszegu.[81]

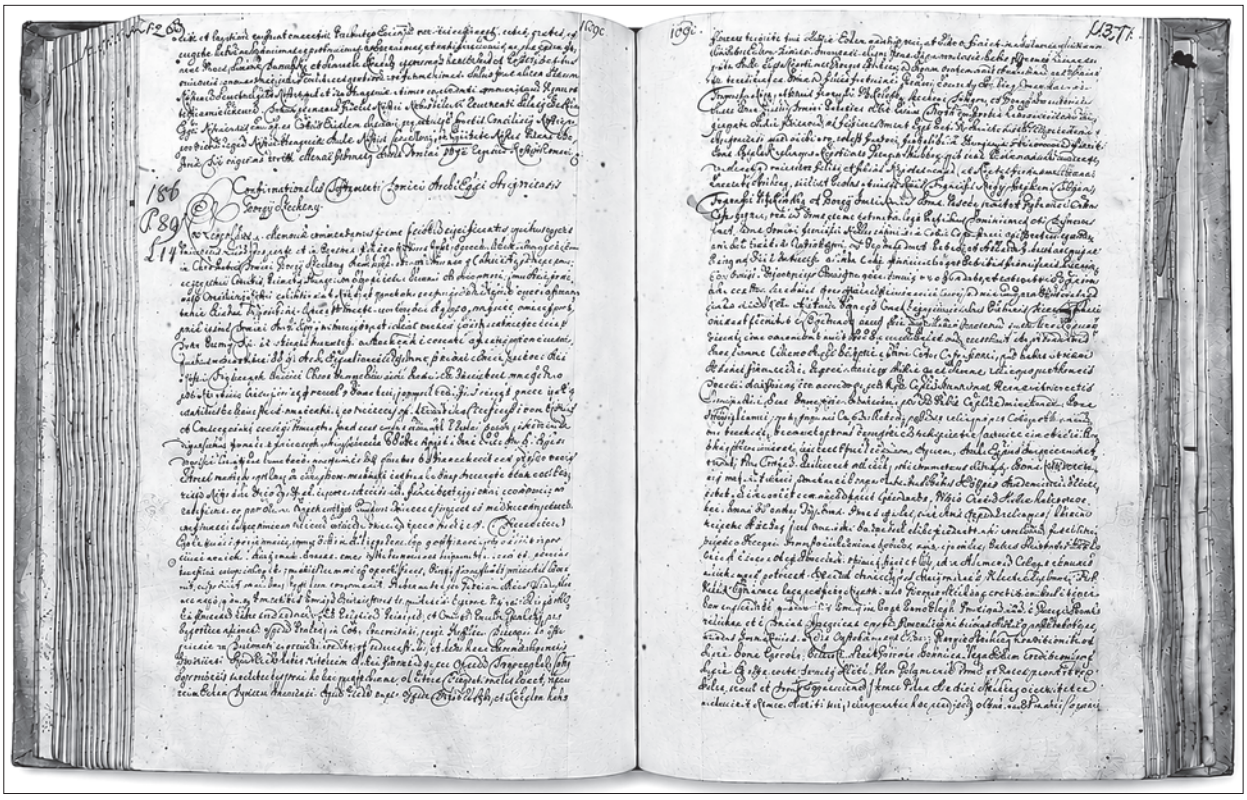
Pogoj za pravno veljavnost določil druge oporoke je bila kraljeva odobritev, ki jo je Jurij Széchenyi tudi pridobil. Kralj Leopold I. mu je v listini z dne 24. decembra 1682 podelil neomejeno svobodo razpolaganja s premoženjem (*facultate testandi*) in mu zagotovil, da bo potrdil vsako oporoko, ki bi jo sestavil takrat ali v prihodnosti.

78 *Testamentum meum ego hactenus propria manu scripsi, sed quia iam non possum, nec legi potest mea scriptura, ideo cogor aliena manu uti* (Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 715).

79 *Belatincz habeo in centum millibus florenorum. Lego pro intertenendis orphanis Posonii, archiepiscopus Strigoniensis habebit curam, non intermittet emere domum, constituere praefectum seu curatorem eorundem orphanorum* (Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki,* str. 715).

80 *Belatincz habeo in centum millibus florenorum, lego suae maiestati sacratissimae pro confiniis, et per hoc satisfare me existimo dispositioni cliplomatis cleri...* (Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 718).

81 Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 719–720.

Kraljevska knjiga, zapis o potrditvi oporoke 6. 3. 1692, Confirmationales testamenti Domini Archieppi Strigoniensis Georgii Széchenyi (MNL Libri Regii, 21.1, 269).

Verjetno je bil plod takratnega širšega dogovora tudi dejstvo, da je približno v istem času palatin Pavel Esterházy uredil dedovanje v svoji družini po načelu fidejkomisa.[82] V svoji zadnji oporoki, sestavljeni 2. marca 1695, Pavel Esterházy ustanovi tri fidejkomise[83] (družinske ustanove) za vse svoje premoženje, tako dedno (*ősi*) kot pridobljeno (*szerzett*).[84]

Jurij Széchenyi je kasneje, ko je njegov nečak Martin leta 1689 umrl brez dedičev, spremenil oporoke glede prvorojenstva. Nove oporoke iz let 1690 in 1692 ne določajo dediščine prvorojenca glede posesti, zapuščenih Juriju II., temveč vsebujejo le omejitev, da po izumrtju moške linije ne dedujejo hčere Jurija II., temveč njegove sestre in njihovi potomci. Ker pa Széchenyi v splošni kraljevi odobritvi iz leta 1682 ni videl zadostnega jamstva, je v začetku februarja 1692 ponovno poslal veszprémskega škofa na Dunaj. Tokrat je dvorni komori ponudil 100.000 forintov v gotovini za neposredno potrditev oporoke. Kljub bogati ponudbi so se na dvoru pojavili zapleti, na katere je tedaj že ostareli primas svojemu nečaku odgovoril z ostrimi besedami: »Mar bi dvorna komora in njegovo veličanstvo res hotela oporekati temu, kar sem namenil svojim bratom? /.../ Dejstvo je, da bi jim po pravu smel zapustiti tretjino vsega. /.../ Mar sem kje drugje ustanavljal bolnišnice, da bi zdaj poslušal takšne očitke? Kaj pravzaprav želim? Le potrditev svoje oporoke! Že pred petnajstimi leti je njegovo veličanstvo izdalo diplomo, ki mi dovoljuje svobodno oporočno razpolaganje (*de facultate testandi quocumque modo*). Glede Egervárja ima njegovo veličanstvo že od nekdaj zagotovilo o dedovanju bratov. Széplak imam v zastavi od gospoda palatina, Felsővidék od Draškovića in Ráró na enak način. Kaj ima kraljeva komora opraviti s temi stvarmi? Navsezadnje lahko vse to zdaj prodamo in denar porabimo, kakor želimo. Če bi mi pri tej zadevi spodletelo, bi me bilo sram. Vaša milost lahko to jasno pove vsem!«[85] Nekaj dni kasneje, 6. marca 1692, je kralj Leopold podpisal ratifikacijsko listino, v katero je bilo vključeno celotno besedilo oporoke.[86]

82 Fraknoi, *Gróf Széchenyi*, str. 20; *Törvénycikk 1687:IX*.

83 Peres, *A magyar »hitbizományi«*, str. 108.

84 Werbőczy, *Tripartitum* v 5. členu I. dela, dovoljuje pravico do razpolaganja z lastno pridobljenim premoženjem tako, da ima vsak posameznik (zlasti plemič) popolno svobodo pri upravljanju in razpolaganju s premoženjem, ki ga je pridobil sam, neodvisno od svoje družine ali očeta (Peres, *A magyar »hitbizományi«*, str. 108).

85 MNL OL, P 623, A Széchényi család levéltára (Törzslevéltár), pooblastilo Jurija Széchenyija z dne 5. februarja 1692, po signaturi, ki jo navaja Fraknói: I. 2., št. 35; kraljeva listina z dne 6. marca 1692, po signaturi, ki jo navaja Fraknói: I. 3. I. 15; Fraknói, *Gróf Széchenyi*, str. 21–24.

86 MNL Libri Regii, 21.1, 269.

ZAKLJUČEK

Usoda beltinskega gospostva v okviru zapuščine nadškofa Jurija Széchenyija odraža dinamičen proces med njegovimi dobrodelnimi nameni in prizadevanji za utrditev družinske moči. Potem ko je Széchenyi gospostvo Beltinci zakupil leta 1682, je njegova namembnost v oporokah nihala: sprva ga je namenil nečaku Juriju, nato leta 1690 sirotišnici v Bratislavi, v peti oporoki leta 1692 pa celo kralju za obrambne namene in oskrbo ranjenih vojakov. Do dokončnega in ključnega preobrata pa je prišlo po zadnji oporoki, ko je bila 22. aprila 1694 izdana cesarska listina. Ta dokument je bil odločilna pravna podlaga za dokončno ureditev lastninskega položaja beltinskega gospostva, saj je v nasprotju s predhodnimi dobrodelnimi nameni Beltince v dedno in trajno last ter s tem v prosto razpolaganje dodelil nečaku Juriju II. Széchenyiju in njegovim dedičem obeh spolov (*heredibusque ejus universis*). Prvotna želja Jurija Széchenyija, da bi beltinsko gospostvo prešlo v dedno in trajno last rodbine, je bila uresničena s poravnavo preko gospostva Scharfeneck. To je zaradi svoje strateške lege ob meji med Spodnjo Avstrijo in kraljevino Ogrsko pripadlo cesarju kot zamenjava, medtem ko je gospostvo Beltinci postalo trden temelj rodbinske posesti. Ta posestna osnova je rodbini Széchenyi omogočila trajen vzpon med najvplivnejšo ogrsko elito.

Analiza arhivskih listin iz let 1679, 1682 in 1694 potrjuje, da beltinsko gospostvo po letu 1682 ni bilo fevd v klasičnem zahodnoevropskem pomenu besede. Obravnavano pravno razmerje ni nastalo z investituro in ni temeljilo na osebnem vazalnem razmerju, temveč na institutih mešane donacije (*donatio mixta*) in statutacije, značilnih za ogrski pravni red. Čeprav je bila do dokončnega poplačila ohranjena možnost odkupa s strani krone, pravna vsebina listin – zlasti dedovanje po obeh spolih, uvedba v posest na podlagi kraljeve listine ter formulaciji *pleno iure et irrevocabiliter* in *pleno iure teneri et possideri* – potrjuje, da je rodbina Széchenyi pridobila dedno in trajno zemljiško pravico, ki je po svoji vsebini bistveno presegla klasično zastavno ali fevdno razmerje. Zato je njen pravni položaj mogoče utemeljeno opredeliti kot **trajno lastnino** v okviru posebnosti ogrskega pravnega reda.

Ugotovitev, da beltinsko gospostvo ni bilo fevd, ne pomeni zanikanja obstoja fevdalnih elementov v ogrski družbi kot celoti. Opozarja pa, da pravnega položaja posameznih zemljiških gospostev ni mogoče presojati zgolj po analogiji z zahodnoevropskim fevdnim pravom. Primer beltinskega gospostva kaže, da lahko natančna analiza primarnih arhivskih virov bistveno spremeni dosedanje razumevanje posameznih zemljiškopravnih razmerij v zgodnjenovoveški Ogrski. Prispevek tako odpira tudi nadaljnje raziskovalno vprašanje, v kolikšni meri bi bilo mogoče podobno pravno presojo opraviti še pri drugih ogrskih gospostvih, katerih pravni status so doslej samoumevno razlagali kot fevdni.

PRILOGE

Priloga I: Pogodba o zakupu beltinskega gospostva iz leta 1679[87]

Hodie, infra scripto die et anno, inter excellentissimum ac reverendissimum Dominum Georgium Széchenyi, Archiepiscopum Colocensem, ex una parte, et illustrissimum ac reverendissimum Dominum comitem Leopoldum a Kollonitsch, praefectum Comorrae Hungariae, ex altera parte, benigno ac speciali mandato sacrae majestatis, sequens contractus initus ac celebratus fuit.

Primum: Siquidem propter rationabiles causas et motiva, praesertim ad exsolutionem debitorum domini Francisci Nádasdy ejusque contractuum, necnon ad alios graves usus et necessitates, pro emolumento boni communis et status publici regni Hungariae, certa pecuniaria summa necessaria erat. Proinde praefatus Dominus Archiepiscopus se obligavit solvere summam centum millium florenorum in duobus terminis: primo quidem die 25 mensis Novembris anni 1679 summam quadraginta quinque millium florenorum, et secundo termino die 25 mensis Novembris anni 1680 summam quinquaginta quinque millium florenorum, in bona currenti moneta, computando viginti grossos pro quolibet floreno.

Secundum: Pro dicta summa centum millium florenorum, illustrissimus Dominus praeses, nomine et in persona sacrae majestatis, benignoque ejus mandato, posessionem Bellatinecz in comitatu Szaladiensi sitam, una cum totali et integro dominio ejus, quod prius Francisci Nádasdy fuerat, et per notam perpetuae infidelitatis ad sacram regni Hungariae coronam legitime devolutum erat, praefato Domino Archiepiscopo, ejusque legitimis haeredibus et successoribus utriusque sexus universis, titulo pignoris et hypothecae tradit et obligat.

Tertium: Haec traditio facta est cum expressa conditio-

87 AT ÖStA/HHStA, SB Csáky, šk. 152, dok. št. 13. Pogodba o zakupu gospostva Beltinci. Grof Jurij Széchenyi, nadškof Kalocse, ga je zakupil za 100.000 fl od kraljeve komore, ki jo je zastopal škof Leopold grof Kolonić (nem. Kollonitsch), Wiener Neustadt/Actum Neostadii, 3. 10. 1679. Prepis/Original, latinščina. Pri transkripciji so razrešene kratice vseh obravnavanih listin.

ne, quod, si ad festum sanctorum Philippi et Jacobi Apostolorum, id est die 1 mensis Maii anni 1682, capitalis summa una cum interesse quinque pro centum non restituta fuerit, praefata bona Bellatinensia pleno jure et irrevocabiliter ad Dominum Archiepiscopum transferantur.

Quartum: Pro majore assecuratione, praefato Domino Archiepiscopo traditur etiam dominium Lendva cum suis pertinentiis, ita tamen ut dominium sub directione Comorrae Hungariae maneat. Si autem posessiones Bellatinensia aut alia bona aliquo casu ei cedere vel amittere contingeret, regressum ad bona Lendvaensia habere licebit.

Quintum: Conceditur etiam Domino Archiepiscopo facultas, ut bona et jura possessionaria, quae impignorata vel alienata fuerint, redimere et recuperare possit. Si quid autem a tempore confiscationis per fiscum regium alienatum fuerit, in aliis bonis vel in pecunia restitui et compensari debet.

Sextum: Dominus Archiepiscopus habet jus ad meliorationes et constructiones necessarias in praedictis bonis Belatincz faciendas, quae expensae tempore redemptionis juste restituendae sunt.

Septimum: Illustrissimus Dominus praeses, nomine et mandato sacrae majestatis, promittit Domino Archiepiscopo consuetam et necessariam evictionem, et eum, ejusque consanguineos et legitimos haeredes, in quieto et pacifico usu praedictorum bonorum conservabit, et contra quosvis legitimos impetitores proteget et defendet.

Actum in Neostadt die tertia mensis Octobris anni millesimi sexcentesimi septuagesimi noni.

Georgium Széchenyi
Leopoldum Comes a Kollonitsch
Archiepiscopum Colocensem
praefectum Comorrae Hungariae

Priloga 2: Cesarska listina Leopolda I. iz leta 1682[88]

Nos, Leopoldus, Dei gratia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, Dux Lucemburgi, ac superioris et inferioris Silesiae, Wirtembergiae et Thekae, Princeps Sueviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Fereti, Kyburgi et Goritiae, memoriae commendamus, tenore praesentium significantes quibus expedit universis:

Quod Nos, ex certis rationabilibus causis et motivis, potissimum vero in exsolutionem debitorum per Franciscum quondam Nádasdy, suosque contractores, nec non in alias graves necessitates, emolumentum communis boni et publici status regni nostri Hungariae concernentes, levavimus ac porreximus a fideli nostro, nobis sincere dilecto, reverendissimo in Christo Patre, Domino Georgio Széchenyi, Colocensis et Panciensis ecclesiarum canonice unitarum Archiepiscopo, Episcopatus Jauriensis Administratore, locique et comitatus ejusdem supremo Comite, Consiliario nostro intimo, paratam pecuniam in bona moneta Germanica, in duobus terminis, ad manus fidelis nostri praesidis nostrae Hungaricae Camerae, Leopoldi Comitis a Kollonich, centum millia florenorum Rhenensium, pro viginti grossis computandis.

Quidem in primo termino, videlicet vigesima quinta Novembris anni millesimi sexcentesimi septuagesimi noni, quadraginta quinque millia florenorum; in secundo vero termino, iterum vigesima quinta Novembris anni millesimi sexcentesimi octuagesimi, quinquaginta quinque millia florenorum. Sicque simul praedictam summam centum millium florenorum, quae juxta benignum nostrum mandatum a dicto nostro Hungaricae Camerae praeside nobis consignata, juxtaque dispositionem nostram erogata fuit.

Pro qua quidem summa pecuniaria, tenore contractus cum antelato Archiepiscopo Colocensi, die tertia mensis Octobris anni millesimi sexcentesimi septuagesimi noni initi, arcem nostram Bellatincz in comitatu Szaladiensi sitam, una cum totali et integro dominio suo, quod alias praefati Francisci Nádasdy fuerat, et per notam perpetuae infidelitatis ad sacram regni nostri Hungariae coronam legitime devolutum, tradidimus et assignavimus.

Exposito vero per fiscum nostrum regium possessa et administrata fuissent, possiderique et administrari potuissent praedicto domino Archiepiscopo Colocensi, legatariis heredibus et posteritatibus ejusdem utriusque sexus universis, ac per eum fidelibus nostris egregiis Martina et Georgio, necnon Elisabetha Francisci Nagy et Catharina alterius Francisci Vizkelety, necnon Inditsa Georgii Imrekovich ac Helena Stephani Tallian, fidelium nostrorum egregiorum consortibus, filiis vero et filiabus Egidii quondam Laurenti Széchenyi, alias fratris sui carnalis et uterini, carumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, juxta testamentariam ipsius domini Archiepiscopi dispositionem.

Tituli duntaxat pignoris et hypothecae dedimus, insinuavimus et obligavimus, cum hac expressa conditione, quod si ad festum Sanctorum Philippi et Jacobi, id est prima Maii anni millesimi sexcente-

88 AT ÖStA/HHStA, SB Csáky, šk. 152, dok. št. 15. Potrdilo kralja Leopolda grofu Juriju Széchenyiju o dosmrtnem zakupu gospostva Beltinci za vsoto 100.000 fl (gld), datirano v Laxenburgu, 2. 5. 1682. Gre za prepis/kopijo v latinščini.

simi octogesimi secundi, parata pecunia una cum interesse quinque pro centum non restitueretur, bona Bellatinczensia rite constituta ad manus memorati domini Archiepiscopi tradi ac consignari facere velimus.

Cum autem propter diversas expensas pro bono publico applicandas, juxta promissum, eundem Domino Archiepiscopo in termino praefixo summam capitalem cum interesse restituere nequivissemus, virtute obligationis nostrae, non soluta capitali summa, bona Bellatinczensia plenipotentiariis praedicti Archiepiscopi tradidimus et assignavimus, ita ut per eum et suos legitimos haeredes pleno jure teneri et possideri possent.

Et primo: Quidem ut praementionata arx Bellatinczensis dominiumque suum tam penes ipsum Dominum Archiepiscopum quam et memoratos consanguineos et legatarios suos, a modo in posterum, redemptibiliter tamen et in hypotheca ac in pignore tantum permaneant, dummodo recensita summa capitalis centum millium florenorum in bona germanica moneta simul et semel non deponatur. Interesse vero pro tempore praeterito idem Dominus Archiepiscopus in bonum publicum applicandum cessit et condonavit; in posterum autem loco dicti interessi praefata arx Bellatinczensis cum pertinentiis compensetur.

Secundo: Pro majori assecuratione praefato Domino Archiepiscopo dominium Lendva cum pertinentiis inscribitur, ita tamen ut iam dictum dominium una cum reditibus sub directione praedictae camerae nostrae Hungaricae maneat. Hocque solum modo ipsi Domino Archiepiscopo pro maiori cautela in summa centum millium florenorum inserviat. Si autem, per lites, pacificationem, vel alium casum, praedicta bona Belatinczensia cedere vel perdere contingeret, in tali casu regressum ex bonis Lendvaensibus sibi reservet. Et si bona sub dicto dominio Lendva et Lenti impignorata essent, quae Dominus Archiepiscopus suis propriis sumptibus redimere et liberare vellet, erit etiam in potestatem ipsius similia bona recuperare et expignorare, eadem modo et conditionibus, uti de bonis Bellatinczensibus promissum et conclusum est, et per suos donationales litteras consignatum.

Tertio: Si bona ex quocumque titulo ad cameram nostram Hungaricam vel fiscum nostrum regium, sive ex una, sive ex altera parte dominiorum situata, devenirent, quae bona magis commoda praefato Domino Archiepiscopo vel nominatis successoribus suis viderentur, ea bona sibi per praeemtionem in centum millibus florenorum reservata pro pecunia parata acceptanda promittimus et concedimus.

Quarto: Permittimus etiam ut bona et jura possessionaria per impignorationem inscriptionem aut alio quolibet modo alienata redimere et recuperare possint. Nos quoque horum pretium supra reliquam summam capitalem tempore redemptionis restituere debemus, alioquin in casu amittenda promissa redemptionis. Haec etiam bona alias redemptibilia naturam reliqui sui corporis imbibere dignoscantur. Si autem camera nostra vel fiscus noster regius de illis bonis aliquid a tempore confiscationis alienaverit, in aliis bonis vel parata in pecunia restituere et compensare obligamur.

Quinto: Permittimus quoque ut idem Dominus Archiepiscopus sub tempore impignorationis, tam in arce quam in pertinentiis, pro necessitate loci et defensione aut exercitatione oeconomica, juxta necessitatem et utilitatem, aedificare possit. Quarum expensarum pretium tempore redemptionis, condigna aestimatione mediante, una cum summa capitali restituere teneamur.

Sexto et ultimo: Nos et successores nostri legitimi, utpote reges Hungariae, assumimus et spondemus evictionem consuetam et necessariam, ac vi verbi nostri regii promittimus, quod praefatum Dominum Archiepiscopum Georgium Széchenyi, consanguineos et legatarios suos universos, in quieto et pacifico usu praesentis arcis et dominii Belatinczensis, universarumque pertinentiarum et utilitatum, conservabimus. Contra alias quosvis legitimos impetitores propriis nostris, fisci nostri regii curis, laboribus, fatigiis et expensis, protegemus et defendemus.

Datum in castro nostro Laxenburg, die secunda mensis Maii, anno Domini millesimo sexcentesimo octuagesimo secundo, regnorum nostrorum Romani vigesimo quarto, Hungariae et reliquarum vigesimo septimo, Bohemiae vero anno vigesimo sexto.

Leopoldus I.

Priloga 3: Cesarska listina Leopolda I. iz leta 1682[89]

Nos Leopoldus, Divina Favente Clementia, Electus Romanorum Imperator Semper Augustus, Germaniae, Hungariae, Bohemiae Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae ac Witembergiae, Superioris ac Inferioris Silesiae Marchio Moraviae, Superioris ac Inferioris Lusatiae Comes Habsburgi, Tyrolis ac Goritiae, memoriae commendamus. Tenore praesentium significamus universis, quibus expedit, quod posteaquam fidelis noster consiliarius intimus, sincere nobilis dilectus, reverendissimus

89 AT ÖStA/HHStA, SB Csáky, šk. 152, dok. št. 15. Gre za overjen prepis cesarske listine iz leta 1694; overovitev je 6. februarja 1719 v gradu Széplak opravil zapriseženi notar Alexander Csompó. Prepis/Kopije, latinščina.

in Christo Pater, Dominus Georgius Széchenyi, Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Archiepiscopus, locique et comitatus ejusdem supremus et perpetuus comes, Primas Hungariae, Legatus Natus, Summus Secretarius et Cancellarius, ex fideli opere suo usque in praesens laudabiliter continuato, Nobis complacendi simulque necessitatibus publicis studio suo succurrendi pro modernis urgentibus impensis bellicis certam pecuniariam Nobis suppeditavit, semper humillime ac prompte obtulit.

Prima: Adimus et cedimus Nos antelato Archiepiscopo Strigoniensi Dominium Nostrum Scharffenegg, cum oppidis quattuor ad animationem ejusdem Dominii ipsi Archiepiscopo communicatum migratis, verum etiam cum quinto Reisenberg vocato, de facto pro manibus satis magni comitis Gabriani in decem millibus florenorum existente et in eadem ad animationem non comprehenso econtra.

Secunda: Protracto Dominio solvet mentionatus Archiepiscopus centum et octuaginta quinque millia florenorum Rhenensium modo sequenti. Pro benigna dispositione nostra, ad manus camerae nostrae aulicae deponet in toto centum quinquaginta sex mille et quingentos florenos. Idque in tribus terminis: in medietate in monetis nostrae camerae, in altera vero medietate in integris florenis, nimirum nunc et de facto, id est die Dominica in Albis, septuaginta quinque mille florenos; pro festo S. Michaelis Archangeli anni praesentis triginta mille; pro die prima Decembris pariter anni currentis autem quinquaginta unum mille et quingentos florenos.

Tertia: Assumit in se mentionatus Archiepiscopus solutionem annui interesse sex pro centum computando capitalis viginti millium florenorum, Patribus Carmelitis, in medio eorundem bonorum commorantibus, competentis. Ipso autem Archiepiscopo fatali cedente, repetitum Dominium cum proventibus suis integris ad Nos redibit.

Quarta: Praefatum Dominium nostrum Scharffenegg cum juribus omnibus et prerogativis sacris ibi usitatis vigore praesentium tradimus et assignamus. Curabit tamen dictus Archiepiscopus intra tempus possessionis suae bona eadem, silvas, vineas et alia, sarta tecta conservare, et subditos contra consuetudinem Austriacam ad suetos ibi observatum modum non gravabit.

Quinta: Adimpletis per eumdem Archiepiscopum promissis conditionibus, remittemus ad liberam ejus dispositionem Dominium Belatincz pro nepote suo Georgio Széchenyi heredibusque ejus universis. Post fata ipsius Archiepiscopi, Dominium Scharffenegg sine ullis novis oneribus ad Nos redibit.

Sexta: Hypotheca Patrum Carmelitarum Provinciae Germanicae super triginta unum mille quingentos florenos et conventus Monialium ad Sanctum Josephum super quattuor mille quingentos florenos maneat super protractum Dominium, absque tamen ullo praejudicio saepefati Archiepiscopi Strigoniensis.

Septima: Pecora et pecudes in mentionato Dominio existentes summam capitalem non ingrediuntur. Si praerepetitus Archiepiscopus eadem pro se habere voluerit, superinde cum Camera Nostra Aulica specialiter conveniat et juxta affirmationem hominum peritorum redimet.

Octava: De frumento omnis generis penes Dominium tantum relinquatur quantum pro necessitate familiae ibidem usque ad futuram messem sufficiet.

Nona: Restantia omnis generis in Dominio et apud subditos usque ad imminens Festum Sancti Georgii Militis et Martyris inexsoluta, Nobis reservabuntur.

Decima: Dominium Belatincz ad liberam saepefati Archiepiscopi dispositionem redeat, redditus autem ejus Domino Scharffenegg cum omni onere ad Nos redeant.

Undecima et Ultima: Evictionem quoque repetiti Archiepiscopi Strigoniensis circa promissa praestandam in Nos assumimus. Eidem urbaria, regesta, libros conventionum et similia literalia instrumenta in authenticis paribus exstradanda dari benigne curabimus. Quae singula promissa clementer approbamus, acceptamus et ratificamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.

Datum in Civitate Nostra Vienna, die vigesimo secundo mensis Aprilis, anno millesimo sexcentesimo nonagesimo quarto.

Leopoldus I.

Praesentem Copiam cum vero suo Originali Collatam cuncta comportatam, eidemque in omnibus suis punctis et clausulis per omnia conformem esse testor. Datum in Castello Szeplak die sexta Mensis Februarij Anno Domini 1719.

Alexander Csompó J. U. Re. Judic.
Juratus Notarius

Priloga 4: Listina o prejemu plemiškega naziva za družino Széchenyi

Nos Ferdinandus Secundus dei gratia electus Romanorum imperátor semper augustus ac Germaniae Hungarie Bohemiae Dalmatiae Croatiae Sclavoniae Ramae Serviae Gallitiae Lodomeriae Cumaniae Bulgariaeque etc. rex, archidux Austriae, /.../ attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis fidelis nostri Georgii Szecheni artium liberalium et philosophiae doctoris, /.../ eundem itaque Georgium Szecheny ac per ipsum matrem suam

Saaram Baan, necnon fratrem germanum Laurentium Szecheni alias Sartoris, e statu el conditione ignobili, in qua hactenus perstitisse dicuntur, de regiae nostrae potestatis plenitudine et gratia speciali eximentes, in coetum et numerum verorum atque indubitatorum regni nostri Hungáriáé et partium ei annexarum nobilium duximus coopotandos, annumerandos et adseribendos,/.../ haec arma seu nobilitatis insignia, scutum videlicet militare erectum coelenistini coloris fundum illius praealta rupe interoccupante, in cuius vertice integra candida columba alis expansis /.../ Dátum per manus íidelis (nostri nobis dilecti) reverendi Stephani Senniey de kis Sennie confirmati et electi episcopi Vesprimiensis locique eiusdem comitis perpetui consiliarii nostri, et aulae nostrae per Hungáriám cancellarii in civitate nostra Vienna Austriae die vigesima sexta mensis Novembris anno (domini millesimo) sexcentesimo vigesimo nono.[90]

IZJAVA O DOSTOPNOSTI PODATKOV
Podatki, na katerih temelji ta članek, so na voljo v članku oziroma dosegljivi prek citirane bibliografije.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT ÖStA/HHStA – Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv:
Sonderbestände (SB) Csáky, Familienarchiv Csáky, 1450–1900, Wirtschaftsakten Bellatincz

MNL – Magyar Nemzeti Levéltár (Madžarski nacionalni arhiv), Országos Levéltár (Osrednji državni arhiv), Budimpešta:
Libri Regii, Királyi Könyvek (Kraljeve knjige), 21.1, 269.
P 623, A Széchényi család levéltára (Arhiv družine Széchényi), Törzslevéltár (Temeljni družinski arhiv).

Objavljeni pravni viri

Aranybulla (1222) – 1222. évi I–XXXI. törvénycikkek (Zlata bula).
Szent István Dekrétomai – Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve (izdano med letoma 1000 in 1038).
Törvénycikk 1681:LXXI – 1681. évi LXXI. törvénycikk (o posestih fiskusa).
Törvénycikk 1687:IV – 1687. évi IV. törvénycikk (razlaga 31. člena Zlate bule).
Törvénycikk 1687:IX – 1687. évi IX. törvénycikk (o dedovanju prvorojencev).
Werbőczy, *Tripartitum* – Werbőczy, István: *Opus Tripartitum iuris Consuetudinarii*. Dunaj, 1517.

LITERATURA

Barna, Attila in Horváth, Attila in Máthé, Gábor in Tóth, Zoltán József: *Magyar állam- és jogtörténet*, Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2014.
Bártfai Szabó, László: *A Sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története. I. 1252–1732*. Budimpešta: Stephaneum Nyomda R. T., 1911.
Bloch, Marc: *La société féodale.* 2. zvezek. Pariz: Albin Michel, 1982.
Eckhart, Ferenc: *Magyar alkotmány- és jog történet*. Budimpešta: Politizer Zsigmond és FLA, 1946.
Fraknói, Vilmos: *Gróf Széchényi Ferenc 1754–1820*. Budimpešta: Magyar Történelmi Társulat, 1902.
Fügedi, Erik: A Csáky család szepesmindszenti levéltára. *Levéltári Közlemények* 50, 1979, št. 1, str. 93–131.
Ganshof, François Louis: *Feudalism.* London: Buttler & Tanner, 1952.
Gumilar, Franc: Belatinc kèpe a förtènelem lapajin. *Zalai Magyar Élet*, 5. september 1942.
Hozjan, Andrej: *Arhivsko gradivo gospostva Beltinci v rodbinskem arhivu grofov Csáky v Avstrijskem državnem arhivu*. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2016.
Hozjan, Andrej: Franc III. Nádasdy in Prekmurje. Ob 340. obletnici usmrtitve protihabsburškega zarotnika. *Kronika* 59, 2011, št. 2, str. 211–230.
Hozjan, Andrej: Plemiška rodbina Széchenyi ter njihova posest in osebna prisotnost na Slovenskem. *Istvan Széchenyi. Iz vizije v dejanja* (ur. Gregor Antoličič). Ljubljana: Založba ZRC, 2020, str. 6–18. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610504511
Hozjan, Andrej: Strokovno mnenje, izdano na prošnjo UE Murska Sobota. Maribor, 25. 6. 2011 (tipkopis).
Kállay, István: A tulajdonviszonyok ciklikus újrarendezése Magyarországon 1686–1945. *Jogtudományi Közlöny* 48, 1993, št. 4, str. 159–162.
Kristó, Gyula: *Magyarország története 895–1301*. Budimpešta: Osiris Kiadó, 1998.
Lanović, Mihajlo: *Privatno pravo Tripartita*. Zagreb: Tipografija, 1929.
Lanović, Mihajlo: *Zapadno-evropski feudalizam i ugarsko-hrvatski donacionalni sustav*. Zagreb: Narodna prosvjeta, 1928.
Mohl, Adolf: *Győregyházmegyei jeles papok*. Györ: Győregyházmegyei Alap Nyomdája, 1933.
Nagy, Iván: *Magyarország családai, Széchényi család*, 10. zvezek. Pest: Ráth Mór, 1863.
Peres, Zsuzsanna: *A magyar »hitbizományi« jog kezdetei* (doktorska disertacija). Pécs: PTE ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2009.

90 Bártfai Szabó, *A Sárvár-felsővidéki*, str. 674–677.

Podhradczky, József: Széchényi György esztergomi érsek élete. *Uj Magyar Muzeum* 7, 1857, št. 1, str. 22–45.

Reynolds, Susan: *Fiefs and Vassals. The Medieval Evidence Reinterpreted*. New York: Oxford University Press, 1994.

Rokolya, Gábor: *Okleveles Históriák*. Budimpešta: Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 2010.

Sarnyai, Vivien: A szövegbe illesztés módjai Szent István Veszprémi püspökségnek írt adománylevelében. *Névtani Értesítő* 44, 2022, str. 49–58. DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.2022.4

Schönherr, Gyula: Nádasdy Ferencz országbíró végrendelete. *Történelmi Tár* 11, 1888, str. 176–187.

Šraj, Peter: *Beltinci 1322–1993*. Beltinci: Občina Beltinci, 1995.

Tantalics, Bela: *A Bánffy család szellemi hagytéka*. Zalaegerszeg: Lenti Honismeret Egyesület, 2009.

Thoroczkay, Gábor: The Appearance of »Feudalism« and »Feudal« Forms of Property in Medieval Hungary. *Historical Studies on Central Europe* 1, 2021, št. 1, str. 34–55. DOI: https://doi.org/10.47074/HSCE.2021-1.02

Timon, Ákos: *Magyar alkotmány és jogtörténet*. Budimpešta: Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatal, 1918.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica, 1996.

Zelko, Ivan: *Gospodarska in družbena struktura turniške pražupnije po letu 1381*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1972.

SPLETNE STRANI

Britannica
Croesus, King of Lydia:
https://www.britannica.com/biography/Croesus

Burgen-Austria
Martin Hammerl, Pottendorf:
https://www.burgen-austria.com/archive.php?id=1185

Nádasdy Ferenc Múzeum Sárvár
Nádasdy III. Ferenc, Gróf:
https://nadasdymuzeum.hu/nadasdy-iii-ferenc--grof-2013-03-26

SUMMARY

Permanent Property or Fief? The Latest Findings regarding the Legal Status of the Beltinci Seigniory in the Late Seventeenth Century

The seventeenth-century history of the Beltinci seigniory is inextricably linked to the rise and fall of Count Ferenc III Nádasdy, who obtained the estate in 1648, three years after the Dolnja Lendava (Hun. *Alsólendva*) branch of the Bánffy family became extinct. Nádasdy, also styled "Hungarian Croesus", was one of the richest noblemen in the Kingdom of Hungary, his wealth encompassing vast estates, coins, and valuables. In 1671, he was executed for high treason due to his part in the Wesselényi or Zrinyi–Frangepán conspiracy against King Leopold I.

With Nádasdy's death and almost his entire property confiscated, the Habsburgs eliminated an influential rival and rewarded their loyal adherents by distributing the newly acquired riches among them. After the confiscation, the seigniory of Beltinci returned under the direct administration of the royal chamber as part of the crown fiscal assets. However, in 1679, the court's financial constraints resulted in the seigniory being pledged to György Széchenyi, Archbishop of Kalocsa, who loaned the state 100,000 gulden (Hun. *forints*) to repay Nádasdy's debt and for public expenditure. The pledge agreement stipulated that should the debt remain unpaid by 1 May 1682, the pledged seigniory would not be returned to the debtor but pass into the creditor's possession through the provision of permanent and hereditary land title, which was in correspondence with the principles of the forfeiture clause (*lex commissoria*). Because this did not come to pass, Emperor Leopold I in 1682 rectified the legal situation by issuing a new charter, expanding Szécheny's tenure to his nephews and other legal heirs. The final legal remedy followed on 22 April 1694 with the imperial charter granting permanent freehold rights over the Beltinci seigniory to the archbishop's nephew György II Széchenyi and his heirs. What made this document of pivotal importance was that it excluded the seigniory from charities that were initially envisaged in the archbishop's wills and testaments and firmly anchored it as one of the cornerstones of the family estate. Archbishop György Széchenyi of Sárvár and Felsővidék (ca. 1592–1695) was the central figure in the family's ascendancy.

The Széchenyi family obtained its noble title and coat of arms in 1629. György held the highest offices in the church administration, including that of Archbishop of Esztergom and hence Primate of Hungary, as well as several superior positions within the structures of civil governance. He demonstrated great skill in managing the estate by separating church revenues from those generated with his own hard work and frugality. Throughout his life of service, he donated the unfathomable amount of 2.4 million

gulden for the common welfare, church institutions, and the defence of the state.

Slovenian historiographers have long discussed the legal nature of land granting in Hungary. The analysis of the three previously unpublished charters shows that the legal relationship examined in this article cannot be definitively characterized as a classic example of Western European fief. Although the documents recognize the hereditary, permanent, and irrevocable entitlement to hold, administer, and inherit the Beltinci seigniory as well as to enjoy its yields, they contain no essential elements of the classic feudal relationship. The article therefore argues that this kind of permanent and hereditary land title may be interpreted as a form of freehold under Hungarian law. Although the original Beltinci archives was destroyed after the First World War, the most important documents have been preserved in the form of notarized transcripts held in the family archives of the Counts Csáky, which now allow for a more accurate reconstruction of these events.